

یا رسول اللہ انظر حالنا

اکرم القواعد

علامہ محمد اکرم فیضی

مصنف

یا رسول اللہ انظر حالنا

ارمغان شادان

علامہ غلام محمد رحمۃ اللہ علیہ

مصنف

مرکز العلوم الاسلامیہ اکیڈمی میٹھادر کراچی پاکستان

www.waseemziyai.com

March 2019

اہلسنت وجماعت کا قرآن و سنت کا عظیم ادارہ

مرکز العلوم الاسلامیہ اکیڈمی

جہاں اسلامی اور عصری علوم کا عظیم امتزاج

مختصر تعارف

شعبہ حفظ: 145 شعبہ ناظرہ: 240

شعبہ درس نظامی: 105 شعبہ تجوید: 10

طلبہ

اور انہیں شعبہ جات میں 400 سے زائد طلباء اسکول کی تعلیم انٹر تک حاصل کر رہے ہیں نیز کم و بیش 100 طلباء مدرسے میں رہائش پذیر ہیں جن کے طعام و قیام اور میڈیکل کا مکمل خرچ مدرسہ برداشت کرتا ہے۔

شعبہ حفظ و ناظرہ 14 اساتذہ شعبہ درس نظامی و تجوید 10 اساتذہ

شعبہ عصری علوم یعنی اسکول 11 اساتذہ باورچی 2 خادم 4 چوکیدار 2

مدرسہ کا اسٹاف

کل طلبہ کم و بیش پانچ سو اور پورہ اسٹاف 43 افراد پر مشتمل ہے۔

مرکز العلوم الاسلامیہ اکیڈمی میٹھا در کراچی پاکستان

HABIB BANK LTD. BARNES STREET BRANCH
ACC TITLE: MARKAZ UL ALOOM ISLAMIA (TRUST)
ACC NO: 00500025657003 - BRANCH CODE :0050

DONATION

www.facebook.com/markazuloom

<https://www.waseemziyai.com> <https://www.youtube.com/waseemziyai>

یا رسول اللہ انظر حالنا

اکرم القواعد

مصنف

علامہ محمد اکرم فیضی

مکتبہ لاجی

موسمہ برج، گوجرانولہ، لاہور
0321-4654842

﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ﴾

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على
سيد الانبياء والمرسلين وعلى آله واصحابه اجمعين اما
بعد!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴿مکتبہ لالہ جی﴾ جو کہ اسلامی تعلیمات کی
ترویج و اشاعت کے لئے سرگرم عمل ہے اور بہت سی علمی و تحقیقی، فکری و اصلاحی کتب پر
زور و شور سے کام جاری ہے۔ دُعا ہے کہ اللہ رحیم و کریم اپنے پیارے محبوب ﷺ کے
صدقے تمام لیر طبع، زیر تکمیل، زیر ترتیب اور زیر غور کام بخیر و عافیت مکمل فرمائے۔
آمین!

فارسی گرائمر کی مایہ ناز اور مستحکم کتابیں جو کہ عرصہ دراز سے ﴿اکرم القواعد﴾ جو
کہ علامہ محمد اکرم فیضیؒ کی تصنیف ہے۔ اور ارمغان شادان جو کہ علامہ غلام محمودؒ کی
تصنیف ہے ﴿ناپید ہو چکی تھیں۔ ہمارے ادارے ﴿مکتبہ لالہ جی﴾ نے
دوبارہ ان کی خوبصورت اور تسلی بخش کتابت شاندار انداز میں کروا کر شائع کیا ہے۔ اور
مدارس عربیہ کے طلباء کی خدمت کی ہے۔ اللہ تعالیٰ ادارہ کی یہ بھی کاوش اپنی بارگاہ میں
قبول فرمائے۔ آمین بجاہ لبیبین!

حسَن ترتیب

صفحہ	نمبر شمار	عنوان	صفحہ	نمبر شمار	عنوان
26	21	اقسام الف	6	1	مقدمہ در اصطلاحات فارسی
28	22	اقسام باء موحده	9	2	تعریف و اقسام کلمہ
30	23	اقسام تانوقانی	10	3	باب اول در تعریف و اقسام اسم مع بناء
33	24	اقسام جیم فارسی	11	4	اسم مصدر
34	25	اقسام شین معجمہ	11	5	اسم مشتق
35	26	اقسام کاف	12	6	بنائے اسم ظرف و اسم آلہ
37	27	اقسام میم	12	7	بنائے اسم تفضیل و اسم مبالغہ
37	28	اقسام نون	13	8	بنائے اسم فاعل قیاسی و سماوی
38	29	اقسام واو	13	9	بنائے اسم مفعول قیاسی و سماوی
39	30	اقسام حائختی	13	10	طریقہ جمع کردن اسمائے مشتقہ
40	31	اقسام یائے تحتانی	15	11	اسم جامد
42	32	باب چهارم در تاثیرات حروف	17	12	باب دوم در تعریف و اقسام فعل مع بنائہا
46	33	باب پنجم در چند قواعد فارسیہ عجیبہ مختصرہ	18	13	تعریف و اقسام و بنائے ماضی معلوم و مجهول
57	34	باب ششم در تمرین صیغہ ہائے مشککہ	20	14	تعریف و اقسام مضارع معلوم و مجهول
58	35	نقشہ مضامین اکرم القواعد	22	15	تعریف و اقسام و بنائے امر معلوم و مجهول
59	36	سلام علی سید الانام	22	16	تعریف و اقسام و بنائے نہی معلوم و مجهول
61	37	ارمغان شادان	22	17	تعریف نفی معلوم و مجهول
64	38	فائدہ جلیلہ	23	18	تعریف و بنائے فعل تعجب
71	39	حروف فنخش	23	19	قاعدہ تعدیت فعل لازم
78	40	مسائل شتی	24	20	باب سوم در تعریف و اقسام حروف

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي مَنَّ مَنَّةً كَامِلَةً عَلَيْنَا بِأَنْ أُعْطِيَ مَحْبُوبُهُ
مُحَمَّدًا لَنَا وَصَرَّفَ قُلُوبَنَا بِمُحِبَّتِهِ وَأَدَامَهُ إِلَيْنَا مَا لَا يَنْتَهِي وَالصَّلَاةُ
وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ وَعَلَى أَصْحَابِهِ الْأَتْقِيَاءِ. اَمَا بَعْدُ، پس مے گوید
بندہ طالب مغفرت کردگار فقیر محمد اکرم فیضی۔

کہ این رسالہ ایست در قواعد فارسی مسیحی با کرم القواعد مزین بقوانین و فوائد
بنظام احسن برائے طلاب ذی فہم کہ بخوانندش زائد الفہم مے شوند تصنیف نمودم کہ
مشمول است بر مقدمہ و شش باب۔ ﴿مقدمہ اش﴾ در اصطلاحات فارسیہ و در
تعریف و اقسام کلمہ: باب اول: در تعریف و اقسام اسم مع بناہا۔ باب دوم: در تعریف
و اقسام فعل مع بناہا۔ باب سوم: در تعریف و اقسام حرف۔ باب چہارم: در تاثیرات
حروف۔ باب پنجم: در قواعد فارسی۔ باب ششم: در تمرین صیغہ ہائے مشککہ و بر حاشیہ
اش نیز فوائد رفیعہ تحریر کردہ شدند و مے خواہد از بارگاہ لایزال کہ این را بہ چون محبوبان
مرغوب بدل شائقان کند آمین ثم آمین، و نیز مستدعی بخد مت مشفقان است کہ بندہ را
بدعائے خیر یاد فرمائید اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِكَاتِبِهِ وَ لِمَنْ سَعَى فِيْهِ۔

1: قولہ بِسْمِ اللّٰهِ الخ بدانکہ مصنف غفرلہ کتاب خویش را بیسم اللہ الخ پنجد وجوہ شروع نمود

اول: در موافقت بکلام اللہ زیرا کہ در اول او بسم اللہ است۔ دوم: متابعت بحدیث نبوی کل امر ذی بال
لم یبدأ بیسم اللہ فهو ابتر۔ سوم: برائے مخالفت کفار تا بکار کہ او شان رسا کل خود را بنام بتان خویش
شروع کردند۔ چہارم: برائے موافقت علمائے متقدمین کہ کتب خویش را بیسم اللہ الخ شروع نمودند۔
پنجم: برائے خواری شیطان لعین در حدیث نبوی اِذَا قُرِئَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ يَلْذُوبُ

الشَّيْطَانُ كَمَا يَذُوبُ الرُّصَاصُ فِي النَّارِ وَغَيْرِهِ بِدَانِكِهِ بِسْمِ اللّٰهِ كَقَوْلِهِ زِيْرًا نَكَهْتُمْ
 وَاسْتَعَانَتْ اِيْنَ ذَكَرَ اسْمَ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ
 اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ
 اَلْمُسْتَجْمِعُ لِصِفَاتِ الْكَمَالِيَّةِ اَمَّا صِلِ اَوَالِدِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ
 اِهْتِقَاقِ اَوْ خِلَافِ كَثِيْرٍ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ
 مَكْرُ وِصْفِ اَوَّلِ بَاعْتِبَارِ كَمِيَّةٍ عَامَّةٍ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ
 رَا، وِرْحِيْمٍ بِمَعْنَى رَحْمَتِ كُنْتَدِهٖ دَرِ اٰخِرَتِ، وَاِيْنَ مَخْتَصِّ بِمُؤْمِنَانِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ
 دُنْيَا كِهٖ مَقْدَمِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ
 وَاِجْلِ رَا وِصْفِ نَتَوَانَ كَقَوْلِهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ
 اَلْجَمِيْلِ الْاِخْتِيَارِيْ مِنْ نِعْمَةٍ كَانَتْ اَوْ غَيْرِهَا، وَاِجْلِ عَامَّةٍ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ
 فَلِهَذَا وِصْفِ مَرْدِ حَسِيْنٍ رَا مَدْحَ كُوَيْدِ حَمْدِيْ تَوَانَ كَقَوْلِهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ اَلْحَمْدُ لِيْهِ
 بَاعْتِبَارِ مَصْدَرِ مَخْتَصِّ بِلِسَانِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ
 اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ
 بِسُوْنِ مَجِيْبَةٍ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ

بِسُوْنِ مَجِيْبَةٍ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ اَكْرَمُ اَكْرَمِ اللّٰهِ اسْتِوَايْنِكِهِ

﴿مقدمه در اصطلاحات فارسی﴾

حرکت: ضمه و فتح و کسره را گویند۔

متحرک: آن کلمه باشد بران حرکت واقع شود۔

سکون: جزم را گویند۔

ساکن: آنکه بران جزم واقع شود۔

ضم: ضمه، رفع، پیش را گویند۔

فتح: فتح، نصب، زیر را گویند۔

کسره: کسر، جر، زیر را گویند۔

مضموم: و مرفوع آنکه بران ضم واقع شود۔

مفتوح و منصوب: آنکه بران فتح واقع شود۔

مکسور و مجرور: آنکه بران کسره واقع شود۔

مشدد: آنکه بران شدّ واقع شود۔

موقوف: آنکه خود ساکن و ما قبل او نیز ساکن باشد چون وال در محمود۔

منقوطة و مُعْجَمَة: آن است که نقطه دارد۔

و غیر منقوطة و مُهْمَلَة: آنست که نقطه ندارد۔

فوقانی: آنکه بالای او نقطه باشد۔

تحتانی: آنکه زیر او نقطه باشد۔

موحّد: آنکه یک نقطه دارد۔

1: قولہ مقدمہ: بضم میم و کسر دال مشدودہ بمعنی پیش روندہ ماخوذ از مقدمۃ الخیش آنکہ پارہ لشکر را بہ پیش فرستند و آنچه در اول کتب مرقوم باشد، مراد ازاں مطلبیہ باشد کہ پیش گفتہ شود، برائے آسانی مطالب دیگر و بفتح دال مشدودہ نیز آمدہ۔ میخذا اسم مفعول 21۲: قولہ اصطلاح: در لغت بمعنی صلح نمودن و معنی اصطلاحی اینکہ اتفاق کردن توے بر معین داشتن لفظ برائے معنی کہ خلاف موضوع باشد، در میان معنی لغوی و اصطلاحی نسبتیہ باشد 31۲: قولہ فارسی: معرب پارسی منسوب پارس این پہلو این سام این نوح علیہ (علیہ السلام) زیرا آنکہ پارس در تصرف او بود و بعضی گویند منسوب است پارسیان کہ پسران پدرام بن ارغشند این سام این نوح علیہ (علیہ السلام) و پسران پدرام 10۵۵ بودند ہر یکے سوار پس در زبان عرب فارس سوار را گویند ایشان بدین نام موسوم شدند و زبان فارسی ہفت 7 گونہ است، صرفا کہ بلاد فارس بدان تکلم کنند دوم پہلوی کہ مردم آریے و سپاہان و نہادند بدان تکلم کنند و بعضی گویند این منسوب است بہ پہلو کہ پدر پارس و پسر سام این نوح علیہ (علیہ السلام) است کہ این لغت از زبان او مستفیض گشتہ، سوم ہری کہ در درہائے کوہ جبال روستایان بدان ناطق بودند حصین این بان مخلوط بزبان دیگر نبود لہذا فصیح خوانندہ شد و این سہ زبان متعارف است و چہار زبان دیگر، ہروی، سکزی، زاوی، سفدی، متروک و مطروح است چنانچہ شعر، بدان نتوان گفت اگر بضرورت در شعر یک دو کلمہ استعمال کنند جائز است۔ ہروی بکسر اول و ثانی منسوب بہ ہرات، سکزی بفتح اول و سکون کاف نام کوہ۔ زاوی بضم ثالث ولایت سیستان و نام توے، سفدی بضم اول نشیب، زمین و نام شہرے کاشغر سرقد شہرت دارد، واللہ اعلم بالصواب۔ 4: قولہ در معنی باشد: چون بنام جہاندار جان آفرین بمعنی ابتدائے کنم بنام جہاندار و جان آفرین 51۲: قولہ مشترک: مثال لفظ مشترک المعنی چون لفظ بر بنفاری بچند معنی آید بمعنی فوق و بمعنی جنگل و بمعنی ثمرہ و بمعنی بیرون و بمعنی بغل و بمعنی پیش و بمعنی پس و غیرہ 61۲: قولہ آمد: ہذا آنکہ الف ممدودہ در حقیقت دو الف باشند الف ثانی الف اول راے کشد لہذا اول را کشیدہ ثانی را کشیدہ مے گویند چون آمد کہ در اصل ممد بود الف ثانی ہمزہ کشیدہ اول کشیدہ است۔

تعریف¹ و اقسام² کلمہ³

کلمہ لفظ⁴ است موضوع برائے معنی مفرد و آن بر سه قسم

است، اسم و فعل و حرف۔

1: قولہ **تعریف**: اسم مصدر است بمعنی شناسا کردن و گم شدہ را جستن و خوشبو گردانیدن و اسم نکرہ را معرفہ گردانیدن و ایستادن بہ عرفات 2۱۲: قولہ **اقسام**: جمع قسم بمعنی صنف و پہرہ۔ 3: قولہ **کلمہ لفظ** **ایست**: این معنی اصطلاحی است اما در لغت این کہ کلمہ مشتق است از کلمہ و کسر لام بمعنی جرح نمودند ای شگافتن پس مناسبت در میان معنی اصطلاحی و لغوی التزامی است یعنی ہمچنان کہ جرح مجروح را دردناک سازد و همچنین بعض کلمہ نیز انسان را دردناک سازند قال الشاعر **جَرَاحَاتُ السِّنَانِ لَهَا التِّيَامُ * وَلَا يَلْتَامُ مَا جَرَحَ اللِّسَانُ**، و لفظ کلمہ نزد بعض اسم جنس است چون خرما پس اطلاق او بمفرد جمع کردہ شود و نزد بعض اسم جمع است بجز جمع اطلاق کردہ نشود 4۱۲: قولہ **لفظ**، در لغت بمعنی انداختن خواه از دہان باشد خواه از غیر دہان و آنکہ از دہان انداختہ شود خواه الفاظ باشند چون زید و انا است و خواه غیر الفاظ باشند یعنی **أَكَلْتُ التَّمْرَةَ وَ لَفَّظْتُ النُّوَاةَ** یعنی خوردم خرما را و انداختم استخوان او را پس انداختن استخوان خرما از دہان و خالی از الفاظ ظاہرہ باشد و آنکہ از غیر دہان باشد خواه الفاظ باشند چون تھالی با جا کہ الفاظ از دہان صادر نئے شوند و خواه غیر الفاظ چون لفظت الحجر ای انداختم سنگ را ۱۲۱

﴿باب اول: در تعریف و اقسام اسم مع بناء﴾

اسم لفظی است کہ معنی مقصود او بغیر از ضم ضمیمہ سوائے زمانہ

مفہوم شود و آن بر سه قسم است اسم مصدر، اسم مشتق، اسم جامد۔

1: قوله **باب**: در عربی بمعنی دروازه و ابتداء چیزے و آنکہ در کتب استعمال کردہ آید، مراد ازان ابتداءئے کلمے باشد و بمعنی شائستہ و برابر و بمعنی لائق و حق، گفته آید در باب فلان ۱۲-2: قوله **اسم**: در اشتقاق اسم دو مذہب اند، مذہب بصریہ و مذہب کوفیہ۔ اما مذہب بصریہ اینکہ اسم مشتق از سمو است ناقص واوی، و او را حذف کردند برائے تخفیف چنانچہ در **دَمَوُ** کہ اصلہا **دَمَوُ** و **دَمَوُ** بود و برائے ثقل تعاقب حرکات الثلاثہ پس سین را ساکن کردہ در اولش ہمزہ وصلی آوردند بمعنی استعلاء ای بزرگ بودن زیرا آنکہ اسم از ہر دو برابر خود یعنی از فعل و حرف بزرگ است زیرا آنکہ از محض اسم کلام مرکب مے شود و از محض فعل و حرف کلام مرکب نھے شود و اما مذہب کوفیہ اینکہ اسم از **وسم** مشتق است و او را حذف کردہ ہمزہ را بجائش آوردند بمعنی علامت زیرا آنکہ این بر مسمی خود علامت مے باشد و لیکن مذہب بصریہ اقوی است زیرا آنکہ دلیل آنان قوی است کہ **التصغیر و الجمع یوجع الشیء** **إلی أصله** و تصغیر اسم سی و جمع این اسماء آید اگر مشتق از **وسم** بودے تصغیر او **وسیم** و جمع او **وسام** آمدے، و دلیل کوفیان ضعیف است زیرا آنکہ فعل و حرف نیز بر مسمی خود علامت باشند فافہم اما کوفیان در جواب بصریان گویند کہ اصل **وسم** است، مگر بوقت بنا تصغیر و جمع قلب مکانی کردند ۱۲

﴿اسم مصدر﴾

اسم مصدر اسمی است کہ از وے اسماء و افعال مشتق شونڈ
 و او از چیزے مشتق نہ شود و علامتش در فارسی آخرش لفظ تن یا دن
 است چون رفتن و کردن اما حاصل مصدر یعنی کردہ شود در آخر باب
 ذکر کردہ آید۔

1 قولہ **مصدر**: بمعنی جائے صادر شدن در اصطلاح آنکہ اسماء و افعال از اشتقاق کردہ آید و مصدر
 جعلی نیز باشد، مراد از جعلی آینه کہ لفظ غیر فارسی را از آوردن علامت مصدر فارسی در زبان فارسی استعمال آرنڈ چون از
 چل کہ لفظ اردو و ہندی است چلیدن، و از طلب کہ لفظ عربی است طلبیدن، قس علی ہذا البیواتی ۱۲

﴿اسم مشتق﴾

اسم مشتق اسمی است کہ از چیزے مشتق شدہ باشد و آن ہفت قسم
 است۔ اسم ظرف، اسم آلہ، اسم تفضیل، اسم مبالغہ، اسم فاعل، اسم مفعول، اسم
 حال۔

قولہ **مشتق**: بتشدید قاف، فارسیان تخفیف استعمال کنند در لغت بمعنی چیزے گرفتہ شدہ ۱۲

بنائے اسم ظرف و اسم آلہ: از مصدر است با این طور

در اول آواز آوردن لفظ جائے ظرف مکان و لفظ وقت ظرف زمان و لفظ آلہ اسم آلہ حاصل آید مثل جائے زدن و وقت زدن و آلہ زدن۔

1: قولہ ظرف: بد آنکہ اسم ظرف بردو قسم است ظرف زمانی و ظرف مکانی۔ قسم اول: آنکہ وقتے کہ در راں کار کرده آید، قسم ثانی: جائے کہ در راں کار کرده آید، و این منقسم نیز بردو قسم است: سماعی و قیاسی، اما قاعده سماعی اینکہ گاہے از آوردن در آخر اسم لفظاً، گاہے چون آمد گاہ و گاہے از ترکیب اسم و امر چون بدر و وزر خیز و موج خیز حاصل آید، و گاہے از آوردن بعض حروف کہ در تاثیرات حروف ذکر کرده شدند، و قاعده قیاسی در متن است ۱۲

2: قولہ اسم آلہ: آنکہ از فعل فاعل صادر شود اما بنائے قیاسی در متن تحریر است و بنائے سماعی گاہے از آوردن ها مختفی بعد امر چون از تاب تا بہ در ہندی بمعنی تو ا، و گاہے از آوردن نون یا نہ بعد امر چون از پرویز پرویزن و از پیما پیما نہ، و گاہے از ترکیب اسم و امر چون رو مال و دست مال و آبکش و جاروب، و جز این قواعد مذکورہ نیز آید ۱۲

بنائے اسم تفضیل و اسم مبالغہ: از اسم فاعل و اسم مفعول

است بان طور در آخر ایشان از آوردن لفظ تر اسم تفضیل و لفظ ترین اسم مبالغہ، حاصل آید چون زنده تر و زده تر و زنده ترین و زده ترین۔

1: قولہ اسم تفضیل: نام آن اسم کہ در ان بمعنی زیادتی باشد، و تفضیل در لغت افزوں کردن

و برگزیدن کے برابر کے ۱۲۔ 2: قولہ اسم مبالغہ: نام آنکہ در ان معنی سخت افزونی باشد، و نیز صفات محمودہ و مذمومہ را بطریقے بیان کردن کہ محال باشد آنچنان و مبالغہ باعتبار خویش بر سہ قسم است: مبالغہ تبلیغ، مبالغہ اغراق، مبالغہ غلو، اگر بعقل و عادت ممکن باشد، مبالغہ تبلیغ و اگر بعقل ممکن و عادت غیر ممکن باشد، مبالغہ اغراق و اگر بعقل و عادت غیر ممکن باشد، مبالغہ غلو نامند، مثال اول چون اسپ من چنانست کہ از دو انیدن بشکارے عرق اندر یزدو شکار نیز حاصل آید، مثال ثانی چون احسان با ہمسایہ فزوں و عام است چند آنکہ در ما باشد و یا خواه از مار علت کند مثال ثالث چون مشرکان را چنان خوف دادی کہ نطفہائے آنان از تو ترسند ۱۲

بنائے اسم فاعل قیاسی و سماعی: اما اسم فاعل قیاسی بعد از آوردن لفظ تہ بکسرہء ما قبل در آخر صیغہ امر مشتقی حاصل آید چون از کن کنندہ و سماعی گا ہے از آمدن امر مشتقی بعد از اسم حاصل آید چون نکاح خوان بمعنی نکاح خوانندہ و جهان آفرین بمعنی جهان آفرینندہ و خلاف این سماعی بواقی از دخول بعض حروفات حاصل آیند در باب تاثیرات حروف یاد کردہ آیند۔

بنائے اسم مفعول قیاسی و سماعی: اما اسم مفعول قیاسی بعد از دخول ها مختفی³ در آخر ماضی مطلق حاصل آید چون از زد، زدہ و سماعی گا ہے از آمدن امر مشتقی بعد از اسم نیز حاصل آید چون پائے مال و دل گیر بمعنی پائے مالیدہ و دل گرفته۔

بنائے اسم حال: از امر مشتقی با آوردن لفظ آن حاصل آید چون از خیز خیزان و از گوے گویان۔

طریقہ جمع کردن اسمائے مشتقہ: بعد از جمع کردن اول علامت ہائے اسم ظرف و اسم آلہ جمع ایشان حاصل آید و از جمع کردن اسم فاعل و اسم مفعول در تفصیل و مبالغہ جمع تفصیل و مبالغہ حاصل آید و بعد از دخول الف و نون در آخر اسم فاعل و اسم مفعول قیاسی بفتح ما قبل مع تبدل آخر ہائے ایشان را با کاف جمع ایشان حاصل آید۔

- 1 قولہ اسم فاعل: نام کارکنندہ را گویندہ و نیز کارکنندہ را صفت مشبہ نامند و فرق میان ایشان این است، صفتی کہ بذات موصوف بہمہ اوقات مقرون باشد صفت مشبہ است، و خلاف این اسم فاعل است مثال اول چون خلیق و شریر و کریم این ہمہ اوصاف بذات موصوف ہمیشہ مقرون باشند، گرچہ کہ شرارت کردہ نباشد آنرا شریرے تو ان گفت بخلاف گویندہ و درندہ، زیرا آنکہ گویندہ در ان وقت گویند کہ بگفتار باشد وقتے کہ گفتار خویش قطع کند گویندہ نباشد، اما بنائے اسم فاعل سماعی را قاعدہ معین نیست بر ان صورت حاصلہ کہ بر فاعلیت فاعل دلالت کند اسم فاعل سماعی است مگر وجوہ محدودہ کہ ذکر کردہ شدند ۱۲ واللہ اعلم بالصواب
- 2: قولہ اسم مفعول آنکہ بر ان فعل فاعل وا قعود و این اسم از فعل متعدی مبنی شود، اگر از فعل لازم اسم مفعول دیدہ شود آنرا اطلاق بر صیغہ فاعل کنند، چون نشستہ بمعنی نشیندہ است ۱۲-3: قولہ ہائے مختفی: بد آنکہ ہا برد و قسم است ہائے مظہرہ، و ہائے مختفی، مظہرہ: بخوب در تلفظ آید و این در اول و اوسط و آخر کلمات واقع شود چون ہر، مہر، ماہ، مختفی: آنکہ در آخر کلمات آید در تلفظ نباشد، اکتفا محض حرکت ماقبل کنند چنانچہ کارہ و غیرہ ۱۲-
- 4: قولہ اسم حال: آنکہ بر پیعت فاعل یا مفعول دلالت کند مثال اول چون دو آن آمدن: نزد تو، ثانی چون زدم زید را کہ گریان بودہ ۱۲-5: قولہ حاصل آید: جمع اسم ظرف زمانی چون وقہائے زدن مثال اسم ظرف مکانی چون جاہائے زدن مثال جمع اسم آلہ چون از آلہ زدن آلہ ہائے زدن 6۱۲: قولہ ہب الغم حاصل آید: مثال جمع اسم تفضیل چون از زندہ تر، زندگان تر، و از زدہ تر، زدگان تر، مثال جمع اسم مبالغہ چون از زندہ ترین و زندگان ترین، زدہ ترین، زدگان ترین-7۱۲: حاصل آید: مثال جمع اسم فاعل چون از زندہ زندگان مثال جمع اسم مفعول چون از زدہ زدگان و از آمدہ آمدگان ۱۲-

﴿اسم جامد﴾

اسم جامد سے است کہ نہ او از چیزے مشتق شدہ باشد و نہ از او چیزے مشتق شود چون کلونخ و زید مثال ذی روح۔

حاصل مصدر: نتیجہ فعل لغوی را حاصل مصدر گویند و اشتقاق او بضابطہ نیست پس استعمال او در کتب فارسی چند صورت دیدہ شد۔

اول: گہی از آوردن شین در آخر امر مشتقی حاصل آید چون سازش² و خواہش۔
ثانی: گہی از آوردن یائے معروف در آخر صفت، مگر صفتیکہ در آخر او با باشد آزار باگاف بدل کنند چون خوبی و آسودگی و بیہودگی۔

سوم: گہی از آوردن لفظ آر، در آخر ماضی مطلق چون رفتار و دیدار۔
چہارم: گہی از اجتماع دو متضاد المعنی ماضی، چون نشست برخواست و آمد و رفت۔

پنجم: گہی از اجتماع ماضی و امر چون جستجو و گفتگو۔
ششم: گہی از محض صیغہ ماضی چون این شنید در گوش من آمد۔
ہفتم: گہی از محض صیغہ امر چون آغاز کتاب۔
ہشتم: گہی از دخول ہا بعد امر چون اندیشہ۔
نہم: گہی از دخول الف بعد امر چون پویا۔
دہم: گہی از دخول الف و کاف بعد امر چون پوشاک۔

یازدہم: گہے از دخول یا بعد امر چون آگاہی و قدم بوسی و بعد اسم چون خورسندی و آسانی و چون این یائے مصدری بر فعل ماضی آید میان او واسطہ نون مے آرند چون آمدنی۔

1: قوله اسم جامد؛ مشتق از جمد بمعنی رخ، زیرا آنکہ این اسم بچون جمد بستہ باشد نہ مشتق کردہ شود نہ از او چیز مے مشتق شود، بدانکہ اکثر جوامد بفارسی بظاہر مفرد و در حقیقت مرکب اند، مثل شمشیر بمعنی تلوار مرکب است از شم بمعنی ناخن و از شیر کہ درندہ معروف است زیرا آنکہ شمشیر بصورت خم و بوصف تیزی بچون ناخن شیر است، و بچنین آسان مرکب از آس بمعنی آسیاء و مان بمعنی مانند، زیرا آنکہ این مانند آسیا گردان است، و کند مبدل از خمند مرکب از خم و ند، زیرا آنکہ کند خم در خم باشد، و زمین مرکب از زم بمعنی خنک و سردی دین کہ کلمہ نسبت است زیرا آنکہ زمین بالطبع خشک و سرد تصور کردہ شد، و اسم جامد منقسم بدو قسم است معرفہ و کمرہ، اول: چون زید و احمد کہ معین باشند ثانی انسان و اسب کہ تعین و حدتی ندارند ۱۲-2: قوله سبازش مضارع او سازد بود و بچنین پرورش از پروردن و آرائش از آراستن ۱۲-3: قوله آسودگی از آسودہ کہ صیغہ صفت یعنی اسم مفعول است مثال ثانی بیہودگی از بیہودہ کہ صفت است و گاہے بعد اسم صفتی کہ ہائیز موجود نباشد لفظ گی مے آرند چون خورسندگی و غیرہ ۱۲-4: قوله پیویا: از پوئیدن مضارع او پوید ۱۲-5: قوله پوشاک استعمال او چون لباس پوشاک کرد یعنی لباس پوشیدن کرد ۱۲-6: قوله یا بعد امر؛ بدانکہ گاہے این یائے مصدری چون بر امر واقع شود میان این واسطہ الف مے آرند چون از پذیر کہ مضارع او پذیرد است پذیرائی خوانند ۱۲

﴿باب دوم در تعریف واقسام فعل مع بنائها﴾

فعل² لفظی است کہ معنی مقصود او مع مقارنتہ، یکے از ازمنہ ثلاثہ اعنی ماضی، حال، استقبال منہوم گرد و آن برد و قسم است فعل لازم و متعدی۔ اول: آنکہ بر فاعل تمام گرد³۔ و ثانی: آنکہ بعد فاعل مفعول نیز مے طلبد۔ اما قاعدہ تعدیت فعل در آخر باب یاد کردہ آید۔ پس این ہر دو نوع فعل نیز منقسم بر شش قسم است، ماضی معلوم و مجہول، مضارع معلوم و مجہول، امر معلوم و مجہول، نہی معلوم و مجہول، نفی⁴ معلوم و مجہول، فعل تعجب۔

1 قولہ دوم: میم در آخر اسمائے عدد عند البعض برائے تعین است مثل ہسا کہ برائے تعین مدت مے باشد چون یکسالہ، وعند البعض برائے فاعلیت است بمعنی ما قسام بہ الاثنیۃ علیٰ ہذا القیاس و ما قبل این میم حرف مضموم باشد مگر در دو مشتوح زیر آنکہ اجتماع ضمات لازم آید ۱۲۔ 2 قولہ فعل: بمعنی کردن و فعل ازان نامند کہ متضمن است فعل لغوی را یعنی مصدر را و این نام بر اصل خویش است، زیرا آنکہ این فعل فاعل باشد حقیقت ۱۲۔ 3 قولہ تمام گردہ الخ: چون خفت و نشست، زیرا آنکہ این ہر دو افعال را حاجت بفاعل است و ضرورت بمفعول نیست، فاعلہ: بدانکہ فعل لازم را حاجت محض بمفعول بہ نباشد و بوائی مفاعیل را بضرورت خویش مے طلبد باینکہ نشینندہ را ضرورت بہکان و زمان و بمصاحبت و تاکید و بعلت حدوث فعل مے افتد۔ اول و ثانی را مفعول فیہ ثالث را مفعول معد و رابع را مفعول مطلق و خامس را مفعول لہ مے نامند، بدانکہ یک فاعل گاہ مے لازم گاہ مے معنی متعدی مے دہد، مثل از مادہ سوختن، پیوستن، انزوختن، پوشیدن، آمیختن، آموختن، بختن، شکستن و غیرہ و گاہ مے بواسطہ حروف متعدی مے سازند چون نشست برد و اب ۱۲۔ 4 قولہ نفی بدانکہ: فرق میان نفی و نہی بدو چیز آیدہ اول آنکہ نفی از قبیلہ خبریہ است و نہی از قبیلہ انشائیہ است، ثانی اینکہ نہی از ممکنات باشد و نفی از مستحکات و ممکنات ہر دو مثل در کوزه آب باشد و شرب او ممکن باشد پس گفتہ شود مخور، نہی است و گر آب ہم در کوزه نہ باشد و شرب او ممنوع باشد پس گفتہ شود نہ خورد نفی است ۱۲

تعریف واقسام وینا ماضی معلوم ومجهول مع گردانها

ماضی لفظی است کہ بر معنی وزمانہ گذشتہ دلالت کند و آن بر شش قسم است:

ماضی مطلق، ماضی قریب، ماضی بعید، ماضی استمراری، ماضی شکئیہ، ماضی تمنائی، پس اشتقاق ہر یکے از مصدر است از دور کردن نون مصدری بسکون آخر ماضی مطلق حاصل آید و از آوردن ہ است در آخر ماضی مطلق بفتح ماقبل ہا ماضی قریب، و از آوردن ہ بود در آخر ماضی مطلق بفتح ماقبل ہا ماضی بعید، و از آوردن مے یا ہمی در اول ماضی مطلق ماضی استمراری، و از آوردن ہ باشند در آخر ماضی مطلق بفتح ماقبل ہا ماضی شکئیہ، و از آوردن یائے مجہولہ در آخر ماضی مطلق بکسر ماقبل آخر ماضی تمنائی شود، چون از کردن کرد، کردہ است، کردہ بود، مے کرد یا ہمے کرد، کردہ باشد، کردے و بعد از آوردن ہ شد در آخر ماضیات قبل از علامتہائے ایشان مجہولات ایشان حاصل آید اما در استمراری چنانچہ علامت این در معلوم در اول مے آید بچنان در مجہول نیز در اول علامت، مجہول مے آید چون از کرد الخ کردہ شد، کردہ شدہ است، کردہ شدہ بود، کردہ مے شد، کردہ شدہ باشد، کردہ شدے، پس ضمائر شش انند یک مُستتر پنج بارز۔ زیرا نکہ در فارسی تذکیر و تانیث و تشنیہ و جمع برابر است ضمائر در گردان معلوم کنند۔ پس بموجب شش ضمائر صیغ ماضی نیز شش مے شوند و آوردن ضمائر در آخر است۔ اما صیغ ماضی تمنائی سہ انند و گاہے در ماضی قریب در جمیع ضمائر سوائے واحد غائب لفظ است را حذف مے کنند بجائش ہمزہ مے آرند۔

1. قولہ **بِر شش قسم الخ**: بدآنکہ نزد بعض قسم ہنتم ماضی کہ غیر متعارف است ماضی معطوفہ است، و آن از اجتماع دو متضاد المعنی ماضی مطلق بواسطہ ہائے مختلفی حاصل آید مثل خوردہ رفت بمعنی خورد و رفت، **فانذہ**: ماضی شکلیہ را ماضی احتمالی نیز نامند ۱۲- 2: قولہ **مستتر**: انہم اول و کسر تا علی صیغۃ الفاعل و ہنتم تا خواندن خطا است، زیرا آنکہ استنار مصدر این باب لازم است کہ متعدی بمعنی پوشندہ چون کرد کہ ضمیر این دریں پوشیدہ است ۱۳

گردانہائے ماضیات معلوم

اسمائے ماضیات	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ماضی مطلق	کرد	کردند	کردی	کردید	کردم	کردیم
ماضی قریب	کرده است	کرده ہستند	کرده ہستی	کرده ہستید	کرده ہستم	کرده ہستیم
ماضی بعید	کرده بود	کرده بودند	کرده بودی	کرده بودید	کرده بودم	کرده بودیم
ماضی استمراری	مے کرد	مے کردند	مے کردی	مے کردید	مے کردم	مے کردیم
ماضی شکلیہ	کرده باشد	کرده باشند	کردی باشی	کرده باشید	کرده باشم	کرده باشیم
ماضی تمنائی	کر دے	کردندے			کر دے	

گردانہائے ماضیات مجہول

اسمائے ماضیات	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ماضی مطلق	کرده شد	کرده شدند	کرده شدی	کرده شدید	کرده شدم	کرده شدیم
ماضی قریب	کرده شدہ است	کرده شدہ اند	کرده شدہ ای	کرده شدہ اید	کرده شدہ ام	کرده شدہ ایم
		کرده شدہ ہستند	کرده شدہ ہستی	کرده شدہ ہستید	کرده شدہ ہستم	کرده شدہ ہستیم
ماضی بعید	کرده شدہ بود	کرده شدہ بودند	کرده شدہ بودی	کرده شدہ بودید	کرده شدہ بودم	کرده شدہ بودیم
ماضی استمراری	کرده مے شد	کرده مے شدند	کرده مے شدی	کرده مے شدید	کرده مے شدم	کرده مے شدیم
ماضی شکلیہ	کرده شدہ باشد	کرده شدہ باشند	کرده شدہ باشی	کرده شدہ باشید	کرده شدہ باشم	کرده شدہ باشیم
ماضی تمنائی	کرده شدے		کرده شدندے		کرده شدے	

﴿تعریف و اقسام مضارع معلوم و مجهول مع گردانها﴾

مضارع لفظی است که بر معنی و زمانه حال و استقبال دلالت کند این را مضارع مشترک نامند و آنکه محض بر زمانه حال دلالت کند مضارع حال و آنکه محض بر زمانه استقبال دلالت کند مضارع استقبال است پس علامت مضارع مشترک در آخر دال ساکن و ما قبلش مفتوح است و اشتقاق او از ماضی است بیان بنائے او بعلت طوالت در باب قواعد فارسی ذکر کرده شد و از آوردن لفظ مے بر مضارع مشترک مضارع حال و از آوردن لفظ خواهد بر ماضی مطلق مضارع استقبال حاصل آید چون کند می کند خواهد کرد۔ اما ضمائر در آخر لفظ خواهد داخل شوند۔ و از آوردن ه شود، و ه می شود، و ه خواهد شد بر ماضی مطلق مجهولات ایشان۔ حاصل آیند چون آمده شود، آمده می شود، آمده خواهد شد۔ بدانکه جائیکه دو بیاء سوائے فصل جمع آیند یائے اولی را یہ همزه بدل کردن جائز است چون در آتیم، آئید، آئیم، آئید بخلاف میای، و بیای که بفصل آمدند، پس بحذف آخر اکتفا نمودند اصله عی بود، اول همزه کشیده دوم کشیده پس بوقت اتصال با زانده و میم نمی کشیده را بیاء بدل کردند، بیای و میای شد، پس بقاعده مذکورہ عمل نمودند بیاء و میا شد، واللہ اعلم و احکم بالصواب۔

1: قوله **مضارع**: اسم فاعل از مضارعت بمعنی مشابہت، زیرا آنکه در عربی صیغه مضارع را

مشابہت هست با اسم فاعل در حرکات و سکنات و عدد حروف و نیز چنانچه بر اسم فاعل لام ابتدائیہ واقع شود بر مضارع نیز چون **إِنَّ زَيْدًا لَيَضْرِبُ وَالضَّارِبُ** و مشابہت با اسم جنس نیز و در ای چنانچه اسم جنس که مشترک است در عموم و افراد۔ و خاص میشود بالف و لام بچنین۔ این نیز مشترک است بین الحال و الاستقبال و خاص

مے شود بدخول سین وسوف بزمانہ حال چون الرَّجُلُ وَسَيَضْرِبُ ووجہ اشتقاق از مضارعت ماخوذ از ضرع
بمعنی شیر نوشیدن از یک پستان، پس این ہر دو یعنی اسم فاعل و مضارع کہ برادر رضاعی اند از یک پستان کہ
زمانہ است شیر خوردہ اند و وجہ دیگر اینکہ ضرع بمعنی پستان و مضارع بمعنی شیر نوشان ای بچگان کہ دو بچہ از یک
پستان شیر نوشند بچہین در زمانہ حال و استقبال از یک ضرع کہ لفظ است شیر مے خوردند ۱۲ فقیر فیضی شاہجمالی کاتب
و مرتب و محشی غفرلہ۔ کاتب و مصنف و محشی انقرالی اللہ الولی محمد اکرم فیضی شاہ جمالی، غفرلہ تعالیٰ ذنوبہ۔ اَللّٰهُمَّ
اغْفِرْ لِكَاتِبِهِ وَ لِمَنْ سَعَى فِيهِ وَاَدْخِلْهُمَا فِي الْجَنَّةِ وَ نَوِّرْ قُلُوبَهُمَا بِنُورِ مُحَبَّتِكَ وَ بِنُورِ
مُحَبَّتِ حَبِيبِكَ وَ بِالْعِلْمِ مَعَ الْعَمَلِ وَ بِالْاِيْمَانِ وَ نَوِّرْ مَرْقَدَهُمَا وَاَعْطِ لَهُمَا نِعْمَةً رُوِيَتْ
حَبِيبِكَ آمين محمد اکرم فیضی سکنتی مندیلہ شریف ڈاک خانہ احمدانی تحصیل و ضلع ڈیرہ چون دو ہمزہ بیک جا
جمع آیند اولی را بادل کردن درمی جائز است۔ اعی چون دو ہمزہ بیک جا جمع آیند در امر وقتیکہ در او شب داخل
کرده شود ہمزہ اولی را بیا بادل کردن واجب است و نیز وقتیکہ از امر در نمی بنا کنند ہمزہ اولی را نیز بیا بادل کردن
واجب است۔ در ابتدا کل تعریف اسماء لفظی محذوف است اسم فعل۔ از سالم

﴿گردانہ ما مضارعات معلوم﴾

اقسام مضارع	واحد غائب	جمع غائب	واحد مخاطب	جمع مخاطب	واحد متکلم	جمع متکلم
مضارع مشترک	آید	آیند	آئی	آئید	آیم	آئیم
مضارع حال	مے آید	مے آیند	مے آئی	مے آئید	مے آیم	مے آئیم
مضارع استقبال	خواہد آمد	خواہند آمد	خواہی آمد	خواہید آمد	خواہم آمد	خواہیم آمد

﴿گردانہ ما مضارعات مجہول﴾

اقسام مضارع	واحد غائب	جمع غائب	واحد مخاطب	جمع مخاطب	واحد متکلم	جمع متکلم
مضارع مشترک	آمدہ شود	آمدہ شوند	آمدہ شوی	آمدہ شوید	آمدہ شوم	آمدہ شویم
مضارع حال	آمدہ مے شود	آمدہ مے شوند	آمدہ مے شوی	آمدہ مے شوید	آمدہ مے شوم	آمدہ مے شویم
مضارع استقبال	آمدہ خواہد شد	آمدہ خواہند شد	آمدہ خواهی شد	آمدہ خواهید شد	آمدہ خواہم شد	آمدہ خواہیم شد

﴿تعریف و اقسام و بنا امر معلوم و مجہول مع گزشتہ باب﴾

امر حکم کردن بر کسے و آن بر دو قسم است، مشتقی و غیر مشتقی، و بنائے ہر دو از فعل مضارع است از دور کردن دال آخر مضارع در معلوم و مجہول، امر مشتقی معلوم و مجہول حاصل آید، چون از آید، آئی، و از آ آمدہ شود، آمدہ شو، و از آوردن لفظ باید کہ آید ظاہر آیا پوشیدہ در اول مضارع معلوم و مجہول، امر غیر مشتقی معلوم و مجہول حاصل آید چون از آید۔ باید۔ کہ آید و از آمدہ شود۔ باید کہ آمدہ شود مثال پوشیدہ۔

ع: ز ما خدمت آید خدائی تراست ☆ ای ز ما خدمت باید کہ آید خدائی تراست
برائے ضرورت شعری لفظ باید کہ پوشیدہ کردہ شد، اما امر مشتقی معلوم و مجہول دو صیغہ دارد و گردان غیر مشتقی چون مضارع معلوم و مجہول است: فنا: امر مشتقی را حاضر و غیر مشتقی را امر غائب نیز گفتہ شود۔

﴿تعریف و اقسام و بنا امر معلوم و مجہول﴾

نہی منع کردن از کارے و آن نیز منقسم بمشتقی و غیر مشتقی است و بنائے ہر دو از امر بدخول میم مفتوحہ است چون از آئی، میا۔ و از آمدہ شو۔ آمدہ مشو و از باید کہ آید، باید کہ میاید و از باید کہ آمدہ شود، باید کہ آمدہ مشو۔

﴿تعریف نفی معلوم و مجہول﴾

انکار مضارع را نفی گویند غرضیکہ مثبت را مضارع مثبت و منفی را مضارع منفی گویند، و بنائے او از دخول نون بر مضارع است چون از آید نیاید و از آمدہ شود آمدہ نشود۔

﴿باب سوم در تعریف و اقسام حروف﴾

حرف لفظی است که معنی مقصود او بغیر از ضم ضمیمه مفہوم نشود و کار او محض ترکیب و رابطه دادن کلمہ را بکلمہ دیگر است، پس حروف منقسم بدو قسم اند۔ مفرد و مرکب۔ مفرد آنکہ بحرف ثانی مرکب نباشد چون ^بت و غیرہ۔ و مرکب آنکہ خلاف این باشد چون ^{بر}، ^{ودر}، و غیرہ و جمیع حروف مفردہ را اسمے است معین کہ مسملی جزو اول اسم باشد مگر ہمزہ پس ہر دو قسم حروف منقسم بسہ قسم اند ^{مبانی} کہ بجز ترکیب کلمہ بکلمہ ہیج فائدہ نمی دهند و حروف عاملہ کہ عامل باشند این قسم حروف در فارسی نمی آیند، و حروف معانی کہ ماسوائے ترکیب کلمہ فائدہ معنی نیز دہند۔ پس بحث حروف معانی مرکبہ بعلت واضح بودن ترک کردہ شد و حروف معانی مفردہ کہ یازدہ اند ذکر کردہ آیند۔ **بدانکہ** ہشت حروف در فارسی نمی آیند اگر باشند یا بتغیر لہجہ یا بتغیر از کلمہ دیگر مستعمل باشند و آن ^{ثا}8۔ ^{حا}۔ ^{صاد}۔ ^{ضاد}۔ ^{طا}۔ ^{ظا}۔ ^{عین}۔ ^{قاف}۔ ہستند۔ شروع اقسام حروف مفردہ معانی کہ یازدہ اند۔

1: **قولہ حروف**: جمع حرف بالفتح بمعنی طرف، وجہ تسمیہ اینکہ حرف بر طرف ای جانب مقابل اسم و فعل واقع شود، زیرا کہ اسم و فعل عمدۃ الکلام واقع شوند بخلاف حرف و نیز از اسم و فعل کلام حاصل شود بدون حرف۔ **بدانکہ** جمع حروف بست و نہ 29 اند، چہار از ان مختص پارسی اند در عربی نیابند، چہے۔ ^{گاف}۔ ^پ۔ ^{ژد} در عربی بجز تغیر لہجہ استعمال نشوند، ^{بچنین} ہشت 8 دیگر کہ در فارسی نیابند مگر بتغیر لہجہ 12۔ 2: **قولہ اسم باشد** الخ؛ چون لام اسم است و مسمی صورت لام آل پس مسمی جزو اول است اسم را چہ در اولش ہم این صورت لام مسمی واقع است 12۔ 3: **قولہ** ^گ ^ز ^ہ کہ در اول اسم ہا واقع است نہ کہ ہمزہ مسمی، اما در حقیقت

ہمزہ امزہ بود بقیاس اسامی حروف دیگر چون صورت ہمزہ معین نبود، گاہے بواوے نویسند چون ہذا جزو ک و گاہے بالف چون رائیت جزا ک و گاہے بیا، چون نظرت الی جزا ک۔ لہذا قدماء برائے اشعار بوقت تعداد حروف لانا فیرا بجائے آن گذاشتند پس اور الام والف خواندن خطا است آنکہ صورت ہمزہ خط باریک منحنی مشہور است اخترع متاخرین است۔ سوال لا را در مقام ہمزہ چرا آوردند۔ جواب ہمزہ بعض ہمزہ ساکن است و چون ابتدا ساکن محال بود در خط مستقیم کشیدہ در اوش لام آوردند زیرا تک میان الف و لام اتحاد قلبی است کہ حرف وسط الف لام است و اوسط لام الف است ۱۲-4: پس حروف منقسم بہ قسم اندنہ ہر دو قسم منقسم بہ قسم اند چرا کہ حروف مبانی از قبیل حروف مفردہ اندنہ کہ از قبیل مرکبہ، واللہ اعلم۔ 5: قولہ **مبانی**: الفخ اول جمع مبنی ای حروف کہ نہ افادہ معنی و نہ عمل دہند قائم باشند بجائے خویش مثل ف و آغ وغیرہ 6: قولہ **عاصم**: عامل در لغت کارکنندہ را گویند و در اصطلاح نحو میان العاقل ماوجب کون آخر الکلمۃ علی وجہ مخصوص من الاعراب مثل حروف جارہ وغیرہ ۱۲-7: قولہ **معانی**: حروفیکہ باتصال یا اسم افادہ معنی دہند زیرا تکہ جمیع حروفات معانی بغیر از ضم ضمیرہ افادہ معنی نمے دہند مثل الف۔ با۔ تا۔ کہ در متن مذکور اند ۱۲-8: قولہ **شأن**: الخ مثل طراز۔ طیدان۔ طلا، پانچہ۔ و امثال ایشان بتائے منقوطہ بودہ پنچمین شصت و صد و سین مہملہ بودند متاخرین برائے رفع اشتباہ بشصت و صد بصاد بدل کردند و پنچمین عین مہملہ اگر در فارسی یافتہ باشد در اصل الف بودہ بتغیر لہجہ اورا عین خواندہ ۱۳

اقسام الف

الف بر بیست و دو قسم است، الف¹

و عامیہ، الف فاعل الف مفعول الف قسم،²

الف نداء، الف بمعنی با، الف بمعنی واو عاطفہ

الف برائے لیاقت، الف متکلم، الف بمعنی

کثرت، الف بمعنی ندبہ۔ الف لشمیہ، الف

مصدریہ۔ الف افادہ معنی انحصار، الف اشباع،

الف تنوین، الف جمع، الف ابدال، الف⁶

تانیث، الف مجہول الاصل، الف بمعنی

طرف، الف زائدہ۔

این الف قبل از والی واقع شود۔
واحد غائب مضارع واقع شود۔

بمعنی در بندہ باد و ستار و باد
چون در باد بجز در بندہ باد و ستار و باد
بر آنکہ باد در اصل بباد بود۔

بمعنی در بندہ باد و ستار و باد
چون در باد بجز در بندہ باد و ستار و باد
بر آنکہ باد در اصل بباد بود۔

این الف در آخر اسم مثالی واقع شود
چون کریم و رحیم بمعنی اس کے کریم و رحیم۔

چون شایب و رنگ رنگ بمعنی
شب و رنگ رنگ۔

بمعنی در بندہ باد و ستار و باد
چون در باد بجز در بندہ باد و ستار و باد
بر آنکہ باد در اصل بباد بود۔

چون خوشا و بد او نیکی بمعنی بسیار
خوش و بسیار نیک و بسیار بد۔

برائے تعظیم در آخر اعلام و القاب
چون آرنج چون جلال نصیرا طالبان میر۔

چون پناہ فراخا بمعنی بہین شدن۔

در اسمائے عربی واقع شود برائے نصب نویسنده بحالت
وقف الف خوانندہ شود چون یقیناً و طاهر اسن و ما و غیرہ۔

این الف در آخر الفاظ عربی
بمعنی کرد بصورت یا نوشتہ شود
چون حلی و حلی و حلی و حلی
چون حلی و حلی و حلی و حلی

این الف را نیز بصورت یا نویسنده چون موی و بیسی۔

چون سر از زیر دمر بالا بمعنی سر بسوئے زیر دمر بسوئے بالا۔

چون از سکندر، اسکندر، امیر الف و صل نامند حاش بر حاشیہ گذشت۔

1: قوله الف: بفتح اول وسكون لام بمعنی ہزار بکسر لام بمعنی مرد بے زن و نام یکے از حروف تنجی و چون این حرف در اول کلمہ ثنائی یعنی دو حرفی واقع شود مفتوح باشد چون اگر، و آبر، و چون بر کلمہ رباعی یا خماسی واقع شود حرکت مابعدش را نقل کرده بالف مے دهند و مابعدش را ساکن گذارند اگر التقائے ساکنین نشود و فارسیان آنچه این الف را الف وصل نامند چون از شکم، و اشکم و ستم، استم و از شکره اشکره مرغ شکاری و از فرسیاب و فرسیاب نام پا و شاہے این قسم الف در معنی فرق نئے دهد **بدانک** الف بچند حروف بدل مے شود باموحده چون از اسفیدن بسفیدن بمعنی ساخته و آمادہ شدن و بخا چون خسته بمعنی استخوان خُرما و بدال چون از بان بدان و بلام چون از سگ آبی سگ آبی نام جانور مے و بنون چون از انول انول بواو معروف جائیکہ در بیابان برائے رمہ گو سپندان سازند و بواو چون از یکسان یکسون بمعنی برابر و بہائے ہوز چون از انباز ہباز و بیائے تختانی چون از افتاد بیفتاد و از ارمغان یرمغان ۱۲-2: قوله **فعا** عل ہا این نوع الف در آخر امر مے آید چون دانا بمعنی دانندہ ویدنا و جویا ۱۲-3: قوله **لیاقت**؛ چون ع پذیرا سخن بود شد جائیکہ بمعنی لائق پذیرفتن اما میان الف لیاقت و مفعول فرق باریک است ۱۲-4: قوله **تنوین**؛ بدانکہ این تنوین مفید معنی تمیز است معنی یقیناً از روئے یقین است مگر تنوین اصلاً کہ منصوب بنزع خافض است اصلہ باصل بمعنی بوجہ بود با جارہ را حذف کردہ آخرش منصوب کردند ۱۲-5: قوله **جمع**؛ این الف در فارسی بجز لفظ مایافتہ نشدہ و در عربی بسیار اند چون تدابیر و مساجد و غیرہ ۱۲-6: قوله **ابدال**؛ این الف مخصوص بعربی است چون عصار و اصل **عصو** بود و چون این الف بدل از یا باشد بصورت یا نویسند چون رمی و گاہے بدل از واو را نیز بسورت یا نویسند چون مصطفیٰ و مرتضیٰ کہ در مجرد ناقص واوی اند و در مزید ناقص یائی، زیرا آنکہ ہر ناقص واوی در مزید یائی بود۔

اقسام باء موحده

آبر بست²⁵ و پنج قسم است۔

بائے الصاق۔ بائے سبب۔ بائے

ظرفیہ، بائے علو۔ بائے قسمیہ۔ باء بمعنی

طرف۔ باء بمعنی سرا۔ بائے عطف۔

بائے تقابل۔ باء بمعنی باوجود۔ باء بمعنی

مقدار۔ باء بمعنی آغاز²۔ باء بمعنی از۔ با

بمعنی زیر۔ باء بمعنی عوض۔ بائے توصل۔

با بمعنی قریب۔ با بمعنی لائق۔ با بمعنی
 چون طبع پر شوخے بصاحب دلے
 ای ضرب صاحب دل۔
 چون صاحب در دوران نمائندہ است
 بمعنی لائق دوران نمائندہ است۔

برائے³ بائے توافق۔ بائے تشبیہ
 یہاں ہر دو لفظوں کے ساتھ ہر دو لفظوں کے ساتھ

بائے استعانت۔ بائے اتصال۔
 یہاں ہر دو لفظوں کے ساتھ ہر دو لفظوں کے ساتھ

با بمعنی سمت و رخ۔ بائے زائدہ⁴۔
 یہاں ہر دو لفظوں کے ساتھ ہر دو لفظوں کے ساتھ

1 قولہ باء بدانکہ: بامرد کثیر الجماع را گویند و مخفف باز شکاری و با حرف از حروف تہجی و این بہ

پنج حروف بدلے شود بود چون از برتا و رتا و از باز و از و با چون از زبان، زقان، بکم چون از عرب، عزم

و از انگور پختہ و تازہ و بکاف عربی و فارسی چون از بالہ، گالہ، نوے از جوال بہائے ہوز چون از بوش، ہوش، بمعنی

بہ خود نما و درویش بسیار عیال و بمعنی مختلف مردم در ہم آمیختہ اما او باش جمع این است ۱۲-2: قولہ آغاز: چون

بنام جہاندار جان آفرین بمعنی شروع کنم بنام جہاندار الخ این با حقیقتہ بائے استعانت است چون در ابتداء کلام

واقع گشت و جملہ متعلقہ بہ آغاز یدم مذوف بود لہذا کسی بائے ابتدائیہ آغاز شد ۱۲-3: قولہ برائے: چون

بیدار مردم شدن عیب نیست بمعنی برائے دیدار مردم رفتن الخ ۱۲-4: قولہ زائدہ: چون بگفت و بشنید این

با در عربی ہمیشہ مکسور باشد و در فارسی در اول اسماء و حروف مفتوح باشد چون بدو و بسکندر و بجز و در اول افعال حکم

ہمزہ وصلی دارد و در قواعد فارسی رجوع کنند ۱۲

اقسام تافوقانی

تابع الف² وہ قسم است تا بمعنی
 ہرگز تا برائے تنبیہ۔ تا بمعنی اگر کلمہ شرط، تا
 برائے ابتدائے زمان۔ تا برائے انتہائے
 زمان و مکان۔ تا برائے علت۔ تا برائے
 اختصا ص³۔ تا برائے بیان⁴ و تفسیر۔ تا
 برائے نتیجہ⁵ و ترتب فائدہ بمعنی ہماندم۔
 و تا بدون الف بر سہ قسم است۔
 برائے خطابت۔ بر و² قسم است یکے

مضاف الیہ افتد۔ دوم مفعول واقع
 در خواص واقع شود چون روایت خوب است اے روئے تو آج۔

شود۔ و تا بمعنی خود۔ و تا زائدہ۔

بنا کہ تا در عربی ہشت⁸ قسم

است، تا تا نیت⁷۔ تا تائے وحدت۔ تا

برائے مبالغہ تا تائے عوض۔ تا برائے نقل۔

کلمہ صفتی بسوئے اسمی۔ تا تائے قسمیہ۔ اے

مصدری۔ تا تائے زائدہ۔

1 قولہ تاء: در لغت عرب خاک نرم و در فارسی بمعنی عدد چنانچہ یکتا و دو تا و بمعنی تہ جامد و بمعنی تختہ کاغذ و مخفف تار در بر سر ساز بند و تا حرفی از حروف تہجی: بنا کہ تا بہفت حروف بدلے شود تہجیم تازی چون از غادت غاوج و ملت، تج و تہجیم فارسی چون از اس پس بمعنی با و اسفل کہ بے آواز باشد و بدل چون توت تو نام درختے و سین چون از تیز، نیز کہ مقابل کند باشد و کاف چون از چاشت چاشت بمعنی اول

وقت روز و شام چون از کیو مرت کیو مرث و بطا چون از تهورت طهورت نام پادشاه ۱۲-2: قوله مع الف: گرچه این تا ظاہر مرکب است معنی مرکب نیست چون تا مخاطبہ کہ مرکب شود بواو و چون ک و ج کہ مرکب شوند بہائے مختلف پس اینا را بمناسبت بحروف تہجی در بحث حروف مفردہ ذکر کردند ۱۲-3: قوله اختصاص: چون بفرمودتا کار داناں روم، سوئے کید رفتند زان مرزو بوم ای خاص کار داناں روم رفتند -4: قوله بیان: این تا قائم مقام کاف بیانیہ آید چون عمر گر انمایہ در این صرف شد تا چه خورم صیف و چه پوشم شتا ۱۲-5: قوله نتیجہ: چون بیاتا بگردیم میدان خوش است نتیجہ بیاصینہ امر بگردیم است الخ ۱۲ او اللہ اعلم بالصواب اللہم اغفر لکاتبہ ولمن سعی فیہ و ادخلہما فی الجنة. 6: قوله زائدہ: چون بالشت و بالش بمعنی تکیہ و فراشت و فرامش ہم معنی وہم و دسترس و دسترس بمعنی واحد آمدہ و غیرہ ۱۲- و اللہ اعلم بالصواب -7: قوله تانیث: کہ در آخر اسما واقع شود در حالت وقف ہا گردد چون ضاربتہ ، فاسقہ ، مستورۃ و غیرہ ۱۲- 8: قوله صفتی: چون خلیفہ و کافیہ زیر آنکہ این بر دو لفظ بغیر تا بودند و معنی وصفی میداشتند پس چون اینان را از معنی وصفی منقول کردہ اسم کردند تا را بجهت دلالت بر ہمین معنی در آخر آوردند ۱۲

﴿اقسام جیم فارسی﴾

جیم فارسی بمعہ ہا ہوز برنہ قسم است

چون چہ دلاورست دزدے کہ بکف
چراغ دار بمعنی دلاور بزرگ است۔

برائے استفہام²۔ برائے تعظیم¹۔ برائے

چون چہ سبکی۔

تحقیر۔ برائے کثرت۔ برائے تصغیر³

معنی موقر است۔

معنی شہانہ کثیر۔

برائے علت۔ برائے تسویہ⁴۔ برائے

چون جہاں کسر چہ وچہ ارواح، وجہ اجسام در مقام تفصیل واقع شود۔

تفصیل۔ وچہ مخفف چیز۔

چون ہرچہ ناپید و لبتکی را
نظا پد بمعنی ہرچہ کہ ناپید است۔

1 قولہ جیم فارسی: حرفے از حروف تہجی بسہ 3 حروف بدل مے شود بسین چون از تچہ لٹہ

بمعنی شعلہ آتش و از کاچی کاشی بمعنی آوند کہ روغن شدہ باشد و بز چون از پاچنگ پازنگ بمعنی پاپوش و بصاد چون

از چین صین نام ملکہ ۱۲۔ 2: قولہ استفہام: بدانکہ استفہام برسہ قسم است۔ 1: انکاری چون چہ گم گردو گر

رحے بحال زاہر من کنی بمعنی چیزے گم نگرود۔ 2: اقراری چون طائرے کہ مے بنی اگر بلبل نیست چیست بمعنی

بلبل است۔ 3: استجاری چون ایں چیست۔ 3: قولہ تصغیر: چون باغچہ و طاچہ بمعنی باغ خورد و طاق

خورد ۱۲۔ 4: قولہ تسویہ: چون چہ بر تخت مردن چہ بروئے خاک، بمعنی برابر است بر تخت مردان و برابر الخ

﴿اقسام شین معجمہ﴾

شین برشش قسم است۔ برائے مفعول

وشین بمعنی مضاف الیہ۔ بمعنی نسبت و بمعنی

مصدر۔ و بمعنی خود۔ و شین زائده۔

1 قولہ شین بفتح در عربی بمعنی زشتی و عیب و در فارسی صیغہ امر مخفف نشین است، اما حرفی از

حروف تہجی بہفت حروف بدل شود بتائے فوقانی چون از بخش نجت بمعنی قیمت چیزے زیادہ گفتن بغیر از ارادہ

خریدن و تہجیم عربی چون از کاش کاج و تہجیم فارسی چون پاشاں پاچاں و بسین مہملہ چون شارک و سارک طائر سیاہ

کہ در ہندی مینا گویند و بغین معجمہ چون از حج حج بمعنی جوال و بلام چون از اسپ گوش اسپ غول تخم دوائے

معروف کہ گوش اسپ مشابہ دارد و بھا چون از پاشنگ پاشنگ خیارے کہ برائے تخم نگاہ دارند و شین مصدر و ماضی

در مضارع و امر ببرا مہملہ بدل شود چون از کاشتن کار ۱۲

﴿اقسام کاف عربی﴾

- کاف عربی بر پنج و بیست²⁵ قسم است - 1: برائے تعلیل² - 2: کاف
مفاجاة³ - 3: کاف عطف⁴ - 4: کاف کد امیہ⁵ - 5: کاف استدراکیہ⁶ - 6: کاف
بمعنی آرزو⁷ - 7: کاف تصغیر⁸ - 8: کاف تحقیر⁹ - 9: کاف تعظیم¹⁰ - 10: کاف تشبیہ¹¹ -
11: کاف خطاب¹² - 12: کاف بمعنی خود¹³ - 13: کاف بمعنی اگر¹⁴ - 14: کاف
بمعنی تاء¹⁵ - 15: کاف بمعنی ہر کہ¹⁶ - 16: کاف بمعنی کسے¹⁷ - 17: کاف بمعنی ہر گہ¹⁸
- 18: کاف بمعنی ہم¹⁹ - 19: کاف بمعنی نفی²⁰ - 20: کاف تردید بمعنی یا
- 21: کاف بیانیہ²² - 22: کاف صفتیہ²³ - 23: کاف دعائیہ²⁴ - 24: کاف استفہام²⁵
- 25: کاف زائدہ²⁶ -

- 1: قولہ کاف: بمعنی شکاف و نام جزیرہ و حرف تہجی و این بخش حروف بدلے شود،
1: بھا، چون از تارک، تارہ، بمعنی فرق سر - 2: و بخائے معجمہ، چون از شاما کچہ شاما کچہ، بمعنی سینہ بند زنان -
3: و بغبین معجمہ چون از پر کالہ پر غالہ بمعنی پارچہ و حصہ - 4: و بالف چون از کالفتہ، آلفتہ بمعنی آشفتہ - 5: و بلام
چون از کوچ، لوج بمعنی احوال - 6: و تخیم چون از بیشک بمعنی شبنم - 7: کاف فارسی نیز بمعنی نسبت آید
چون بیشک - بمعنی شوخ و ظریف مرکب از شن بمعنی ناز و کرشمہ و این نیز بہفت 7 حروف بدل شود، 1: بغبین معجمہ
چون از گلولہ، غلولہ - 2: و بدال مہملہ - چون از اورنگ آورد بمعنی تخت - 3: و بالف چون از گستاخ استاخ، 4:
و بباے عربی چون از گلغونہ، بلغونہ بمعنی گلگونہ - 5: و بخیم عربی چون از گام، لجام - 6: و بواو چون از گراز، وراز
بمعنی خوک 7: و بیا تختانی چون از زرگون، زریون ۱۲ - 2: قولہ تعلیل: چون زید انعام یافت کہ از ہمسبقان
سبقت برد بمعنی بعلت اینکه سبقت برد ۱۲ - 3: قولہ مفاجاة: چون بسیر در یاد ریافتہ بود کہ نہنگ بدریا ظاہر
شد بمعنی ناگاہ نہنگ ظاہر شد ۱۲ - 4: قولہ عطف: چون اے بسا سب تیز رو کہ قاند کہ خرنگ جان بمنزل برد
بمعنی و خرنگ ۱۲ - 5: قولہ کد امیہ کہ در محل استفہام آید چون فراق ز ہجر کہ آورد در جہان ای ز ہجر کد ام شخص ۱۲

6: قولہ استدر اکیہ: چون نام حق بر زبان ہے رانیم، کہ بجان و دلش ہے خوانیم بمعنی بلکہ بجان و دلش
 الخ ۱۲-7: قولہ از: چون بتمنائے گوشت مردن بہ کہ تقاضائے زشت قصابان بمعنی از تقاضا الخ ۱۲-8: قولہ
 تصغیر: چون مرغک بمعنی مرغ خورد ۱۲-9: قولہ تحقیر: چون مردک بمعنی مرد حقیر ۱۲-10: قولہ
 تعظیم: چون خوشترک بمعنی خوشتر عظیم ۱۲-11: قولہ تشبیه: چون چنان میخورد زنگی خام را کہ زنگی خورد
 مغز بادام را بمعنی چنانچہ زنگی خورد مغز بادام را ۱۲-12: قولہ خطاب: این قسم در عربی مے آید چون اِنَّ اللّٰهَ
 مَعَكَ ۱۲-13: قولہ بمعنی خود: این قسم نیز در عربی مے آید خُذْ بِثَوْبِكَ بمعنی ثوب
 خود- 14: قولہ بمعنی اگر: چون چه گرم گردد کہ سوائے عاشق زار، کنی ز لطف خود لحظه نگاہے بمعنی اگر سوائے
 عاشق زار ۱۲-15: قولہ بمعنی تا: چون آن سخن از حد زیادہ نخواہم گفت کہ مردم بر من نهندند بمعنی تا مردم
 عیب من نکلند ۱۲-16: قولہ بمعنی ہر گاہ: چون دگر کشور بخواب بیند آباد- کہ دارد دلے اہل کشور خراب
 بمعنی ہر کہ دارد دل الخ ۱۲-17: قولہ بمعنی کسے: کہ صلہ باشد چون ہر کہ دوست من است من دوست
 اویم ہر کسے کہ دوست من است الخ ۱۲-18: قولہ بمعنی ہر گاہ: چون گفتم بودی کہ بیایم ترا مے بینم
 بمعنی ہر گاہ بیایم الخ ۱۲-19: قولہ بمعنی ہم: چون گر ہمہ وحی آید کہ ترا باور نیست بمعنی ہم تیرا باور
 نیست ۱۲-20: قولہ بمعنی نفسی: چون خزانہ تہی بہ کہ مردم بہ رنج بمعنی نہ مردم برنج الخ ۱۲-21: قولہ
 تردید: چون زید آمد کہ عمر بمعنی یا عمر ۱۲-22: قولہ بیانیہ: چون عرض میدارد کہ بندہ قرین عافیت است
 در مقام بیان واقع است ۱۲-23: قولہ صفتیہ: چون درین بوم حاتم شباسی نگر کہ فرخندہ خوئیست نیکو سیر
 درین جا در مقام صفت حاتم واقع گشت ۱۲-24: قولہ دعائیہ: چون حاجی مرا شانہ عاج داد، کہ رحمت بر
 اخلاق حجاج باد در مقام دعا واقع گشت ۱۲-25: قولہ استفہام: چون کہ مے گوید- 26: قولہ زائدہ:
 چون گاہ بماند چنین گاہ ضد این جز کہ حیرانی نباشد کار دین در اینجا کہ زائد است ۱۲-

﴿اقسام میم﴾

میم بر شش قسم است، میم ضمیر واحد متکلم²، میم برائے نسبت³، میم بمعنی خود⁴،

میم بمعنی ہستم⁵، میم بمعنی نفی⁶، میم زائدہ⁷۔ میم برائے مفعول بہ⁸، میم برائے مضاف الیہ^{۱۲}

1: قولہ **ہییم**: حرف از حروف تہجی بہ پنج 5 حروف بدل شود۔ 1: ہون چون از کیم، کجین، بمعنی برگستوان، 2: و بخائے معجمہ چون از برم، برخ بمعنی تالاب۔ 3: و بغین معجمہ چون از پیانہ، پیغانہ۔ 4: و بقا چون از مخیر فقیر بمعنی آہے کہ بر موزہ سواران باشد برائے دو انیدن سواری۔ 5: و بجا چون از تارم، تارہ، بمعنی خانہ چوبین اما میم مصدر و ماضی در مضارع بیا بدل شود چون از آمد آید۔ 2: قولہ **متکلم**: چون کردم و گفتم ماقبل این میم فتح باشد 3: قولہ **نسبت**: چون از نیل یکم و از دو، دوم ماقبل این میم مضموم باشد ۱۲۔ 4: قولہ **بمعنی خود**: چون کتابم را اگر گفتم بمعنی کتاب خود را اگر گفتم ۱۲۔ 5: قولہ **ہستم**: چون مستم ز عشق تو ای مست ہستم ز عشق تو ۱۲۔ 6: قولہ **نفی**: چون کن و گویا ۱۲۔ 7: قولہ **زائدہ**: چون بخانہ خودم میروم بمعنی بخانہ خود میروم ۱۲۔

﴿اقسام نون﴾

نون بر ہفت قسم آید۔ نون مصدر³ جمع۔ نون حالیہ⁴۔ نون برائے استفہام⁵۔ نون برائے نسبت⁶۔ نون بمعنی نفی⁷۔ نون زائدہ⁸۔

1: قولہ **نون مخفف**: کنون و تنہ درخت و در عربی بمعنی ماہی و شمشیر و نام شہرے و بمعنی سیاہی و دوات و بمعنی شب و چاہ زخندان و حرفے از حروف تہجی و این بسہ 3 حروف بدلے شود ہمچون از بان، بام، نام درخت و پشت سقف خانہ۔ و بلام چون از چندن، چندل کہ صندل معرب آنست۔ و بجا چون از مرزن مرزہ بمعنی موش ۱۲۔ 2: قولہ **مصدر** یہ: چون گفتن و رفتن ۱۲۔ 3: قولہ **جمع**: چون ایقان و کسان ۱۲۔ 4: قولہ **حالیہ**: چون اتقان و خیزان ۱۲۔ 5: قولہ **استفہام**: چون نہ مارا در جہان عہد وفا بود، جفا کردی و بد عہدی نمودی ۱۲۔ 6: قولہ **نسبت**: چون ریمیں منسوب بریم و بر تاجن منسوب برنج ۱۲۔ 7: قولہ **نفی**: چون نکرد و گفت ۱۲۔ 8: قولہ **زائدہ**: چون پارا آں و پادا آں بمعنی جڑ ۱۲

﴿اقسام یائے تحتانی﴾

یا بر دو قسم است - معلومہ - مجہولہ - پس

معلومہ بہ 9 قسم است - 1: یائے مصدری -

2: یائے نسبت 3: یائے لیاقت - 4: یائے

خطاب - 5: یائے متکلم - 6: یائے فاعل - 7:

یائے مفعول - 8: یائے تشبیہ - 9: یائے

مبالغہ -

ومجہولہ: پرمازودہ 15 قسم

است 1: یائے وحدت - 2: یائے توصیفی - 3:

یائے تنکیر 3-4: یائے تخصیص - 5: یائے

کلماتے: کہ افادہ معنی تصغیر⁸ کنند۔ ک۔ یزہ۔ واؤ ساکن۔ چہ۔ ہ۔

کلماتے: کہ افادہ معنی لیاقت⁹ کنند۔ وار۔ آنہ۔ گان۔

1: تائیرات: جمع تائیر یعنی حروفیکہ در کلام ظاہر سازند و اثر الشنی چون آتش کہ اثر او سوختن است و اثر آب تر کردن ۱۲۔ 2: قولہ زینت: ای حروفیکہ در تکلم عبارت رازینت بخشندہ و معنی رایج فائدہ نمی دہند مگر چون مراد را کفتم بمعنی اورا کفتم وگا ہے این را بمعنی خاص استعمال سازند چون مراد را رسد کبر یاد منی بمعنی خاص اورا رسد، در چون در بست و در گذشت بمعنی بست و گذشت فرا چون دقتے افتادقتہ در شام ہر کس از گوشہ فرا رفتند، بمعنی رفتند۔ فرو چون فروریخت بمعنی ریخت خود گفته آید۔ او خود عجب جائیت بمعنی او عجب جائیت ۱۲۔ 3: قولہ آن: چون جانان و بہاراں بمعنی جان و بہار، ب چون از گفت بگفت ت۔ چون بالش بالشت بمعنی تکیہ ۱۲۔ 4: قولہ بس: چون از خواند بر خواند الف چون از گفت گفتا ۱۲۔ 5: قولہ لاخ: چون سنگ لاخ و دیو لاخ بمعنی بسیار سنگ و بسیار دیو، سار چون نمکسار و شاخسار بمعنی بسیار نمک و بسیار شاخ۔ زار چون گلزار و کارزار بمعنی بسیار گل و بسیار کار باندگان ۱۲۔ 6: قولہ وان: چون پلوان بمعنی مانند پل پلوان آنرا گویند کہ مضارع در میان زراعت بلند طرف کردہ برو آمد و رفت سازند تا کہ زراعت پائمال گردد و در ہندی بنہ را گویند ۱۲۔ 7: قولہ ونند: چون خداوند پولا دوند بمعنی مانند خدا و مانند پولا د، اما خداوند باین معنی اطلاق بر خدا تعالی نکرده آید فافہم و در سراج گفته گرچہ این بمعنی مانند خدا است مگر اکثر استعمال او بمعنی مالک کردہ شد چہ در کثیر مقام بر خدا تعالی اطلاق کردہ شد و صاحب عجم گفته کہ در بعض محل لفظ وند در خداوند محض زائد است۔ آوند چون خویشاوند بمعنی مانند خویشاں و حق نیست کہ وان۔ ون۔ وند۔ آوند۔ برائے نسبت باشد 8: قولہ تصغیر: کہ چون غلامک و اسپک بمعنی غلام خورد و اسپ خورد، یزہ چون مشکیزہ و ناویزہ بمعنی مشک خورد و ناؤ خورد و او ساکن چون پسرد بمعنی پسر کوچک چہ چون طاچہ و باغچہ بمعنی طاق خورد و باغ خوردہ چون از مرد مرد بمعنی مرد خورد و گا ہے قبل ازین۔ ہا، لام یا را آوند چون از مشک مشکولہ و از تم، خمرہ بمعنی مشک صغیر و خم صغیر است ۱۲۔ 9: قولہ لیاقت: وار چون شاہسوار و گوشوار بمعنی لائق شاہ و لائق گوش، آنہ چون مردانہ، زنانہ، شاہانہ، بزرگانہ بمعنی لائق مردانہ یا لائق گان چون شایگان و رایگان بمعنی لائق شاہ یعنی خوب و لائق راہ یعنی خوار اصلہا شاہگان و راہگان ۱۲۔

کلماتے: کہ معنی ایجاب و ہند۔ ارے۔ بلے۔ لیک۔

کلماتے: کہ افادہ معنی ندا و ہند۔ یا۔ اے۔ الف۔ واؤ۔

1: قولہ آن: چون ایران منسوب با ایرانم پسر فریدون و کا شان منسوب بکاش بمعنی شیشہ، آنہ چون سالانہ ماہانہ و روزانہ ۱۱۲ اللهم اغفر لکاتبہ۔ 2: قولہ ویاتہ: چون راہویہ منسوب براہ نام محدث مشہور چہ در راہ تولد یافتہ بود و عمر ویہ بہ منسوب بعمر کہ جدا بود و سیبویہ نام مشہور نحوی منسوب بسیب چہ رخسارش ہجو سبب سرخ بود و عند البعض بسبب بازی مے ساخت۔ تم چون دوم منسوب بدو و عند البعض این میم فاعلیت است بمعنی دو کنندہ یک راسومہ کنندہ دور اعلیٰ ہذا القیاس ۱۲۔ 3: قولہ فاعلیت: الخ گار چون آمرزگار بمعنی آمرزندہ، گیر، چون، ماہی گیر، بمعنی ماہی گیرندہ، گر۔ چون کاسہ گرد آہن گر و شیشہ گر بمعنی کاسہ کنندہ الخ۔ مند چون زور مند، و ہنر مند بمعنی زور کنندہ الخ۔ و گاہے در میان این واو زائد کنند چون برومند و تنومند بان چون کشتی بان، ناک، توئی برتر دانش آموز ناک بمعنی دانش آموزندہ، و چون جانور بمعنی جان دارندہ۔ آن چون خندان و گریان آر، چون خریدار و فروختار بمعنی خرید کنندہ و فروخت کنندہ، ندہ چون شرمندہ، ہ، چون ناکارہ۔ چی، چون خزانچی، گین چون غمگین، آگین چون سرمہ گین بد انکہ بمعنی فاعلیت معنی وصفی نیز مقرون باشد و خلاف ازین، با، نا، کم، ہم، پیر، خود۔ نیز معنی وصفی و فاعلیت را ادا کنند چون، با حیاء، بامروت، ناسپاس، ناکام، کم خور، کم زور، ہم عمر، ہم نشین، پُر زور۔ پُر خور۔ خود پرست، خود کام و غیرہ۔ از ان بعض ازین حروف مفردہ نیز آمند کہ معنی فاعلیت و وصفی را ادا کنند ۱۲۔ 4: تا: چون تا ہنرش نہ بنی عملش نفرمائی۔ اگر چون اگر زید آید اکرامش کنم بد انکہ بعد حروف شرط آمدن فعل شرط و جزا ضروری است اما این جملہ را جملہ شرطیہ نامند ۱۲۔ 5: قولہ جمع: یان، چون از دانا، دانایان، دپریرو، پریریان یعنی لفظیکہ آخرش الف یا واؤ باشد جمع او با کثر از آوردن لفظ یان در آخرش حاصل آید گان۔ چون از خواجہ خواجگان گاف مبدل از ہا است کما سیاتی بیانہ۔ جات از نامہ نامہ جات۔ آت چون از حیوان حیوانات ہا چون از نامہ نامہ یا اولی را حذف کردند و سیاتی بیانہ ایضا ۱۲۔ 6: قولہ ایجاب: یعنی حروفیکہ در محل جواب واقع آید چون کسے پرسید زید آمد مست در جوابش با ایجاب گفتہ آید، ارے، یا بلے اگر کسے گفت اے فلاں در جوابش گفتہ آید لیک اما لفظ بلے بفتح اول و فتح لام لفظ عربی است مگر فارسیان بکسر لام استعمال سازند و لیک نیز لفظ عربی است ۱۲۔

7: قولہ نندا: یعنی حروفیکہ بادکے راندا کردہ آید چون یا زید و اے زید و عمرو، واعر۔ اما یا لفظ عربی است کہ برائے ندا۔ وندبہ۔ واستغاثہ۔ آید و در فارسی برائے عطف و تردید آید چون یا کمن یا فیلبان دوستی یا بنا کن خانہ در خورد پیل۔ و برائے ندا استعمال کردہ شد، اما ای حرف نندا در عربی بفتح الف و در فارسی بکسرہ الف نیز استعمال سازند و اصل برائے ندبہ است و برائے ندا نیز استعمال کردہ آید ۱۲۔

﴿باب پنجم در چند قواعد فارسیہ عجیبیہ مختصرہ﴾

1: قاعدہ: چون دو لفظ ہم معنی و بجنس بالکرا آید پس درو معنی، زیادتی حاصل آید چون صاف صاف بمعنی بسیار صاف و بد بد بمعنی بسیار بد ۱۲

2: قاعدہ: چون صیغہ امر بعد از مضارع آید افادہ معنی مصدری دہد مثل وقت ضرورت چون نماز گریز بمعنی گریختن ۱۲

3: قاعدہ: جائے کہ دو 2 یا سوائے فصل جمع آید اولی را بہمزہ بدل کردن جائز است چون از آسیم۔ آسیم بخلاف میائی کہ بفصل الف جمع شدند پس بحذف آخر اکتفا نمودند میا شد ۱۲

4: قاعدہ: چون ما قبل دال حرف غلت ساکن واقع شود آن دال را ذال مجہمے خوانند چون استادیم را استاذیم و نمود را نمود و دید را دیدے خوانند ۱۲

5: قاعدہ: ہر گاہ بر اول لفظے کہ اولش الف مقصورہ باشد بآء زائدہ و میم نہی و نون نفی داخل شود پس آن الف را بیا بدل کنند چون از افکن، بیفکن و میفکن و غیرہ گاہے این الف را حذف مے کنند چون مفکن و بفکن و نفلکن و غیرہ ۱۲

6: قاعدہ: ہر گاہ بر الف ممدودہ کہ فی الحقیقت دو الف باشند بآء زائدہ یا میم نہی یا نون نفی آرنند الف اولی را بیا بدل کنند چون از آزما میازما۔ و آزمانے باید

گفت مگر بضرورتِ شعری و بچنین اگر کلمہ دیگر برین الف داخل شود چون آسیاب کہ در اصل آس آب بود ۱۲

7: قاعدہ: بازاندہ اگر بر اسماء داخل شود مفتوح باشد و گرافعال داخل شود

حکم ہمزہ وصلی دارد یعنی اگر مابعد او حرف مفتوح یا مکسور باشد بآرا مکسور۔ و گرا مابعد او حرف مضموم باشد مضموم مے خوانند۔ نزد بعض⁴ اگر مابعد با حرف از حروف شفتی⁵ باشد بار مضموم مے خوانند چون بسکندر و بده۔ و بخور۔ و بفرمود و غیرہ ۱۲

8: قاعدہ: اشباع در لغت بمعنی سیر کردن^(سیر) و در اصطلاح از حرکات

ثلثہ۔ حرکتے را چنان پُر خواندن کہ زو حرف موافق حرکت پیدا آید چون از آمادہ، آمادہ۔ و از آتش آتیش و از افتاد۔ او فتاد و غیرہ ۱۲

9: قاعدہ: امالہ در لغت بمعنی میل کردن و در اصطلاح فتح ما قبل الف را

بکسرہ مائل کردن بطرزے کہ الف صورت یائے مجہول در تلفظ و کتابت پیدا کند چون از رکاب۔ رکیب۔ و از کتاب۔ کتیب۔ ۱۲ واللہ اعلم بالصواب۔

10: قاعدہ: چون دو کلمہ را بہم ترکیب دہند پس اگر آخر حرف کلمہ اول

و اول حرف کلمہ اخر از یک جنس یا قریب الحرج باشند آخر حرف کلمہ اول را حذف مے کنند چون از سپید دیو۔ سپید یو۔ و از نیم من۔ نیمن۔ و از بدتر۔ بتر۔ و بچنین شرمندہ کہ اصلہ شرم مندہ بود و گاہے او غام مے کنند چون شیر و فرخ اصلہا شب پرو۔ و فرزخ بود۔

11: قاعدہ: چون اشارہ بانسان کنند۔ او۔ و وے۔ گویند و چون بغیر

انسان کنند۔ این۔ و آن۔ گویند و چون مشار الیہ قریب باشد این۔ و چون بعید باشد

آن۔ گویند و جمع ایشان۔ واینان۔ وآنان۔ آید۱۲۔

۱۲: قاعدہ: در ترکیب اضافت و توصیفی مضاف و موصوف چون

اولی اول از مضاف الیه صفت باشد

اول باشد آنرا کسرہ دهند چون اسپ زید و مرد عالم و گرد در آخر مضاف و موصوف ہست

مختفی باشد آنرا ہمزه بدل کنند چون خوشہ انگور و نامہء بلغ و گرد در آخر اینان الف۔ یا

و اوساکن باشد پس در آخر اینان ہمزه مکسور و یائے مجہولہ بجهت اظہار کسرہ در آرنند چون

وانائے عصر و دیبائے لطیف و موئے لطیف و روئے زید و گاہے برائے تخفیف کلام

مضاف و موصوف را موخر از مضاف الیہ صفت کنند چون اورنگ زیب و نیک مرد

اصلہا زیب اورنگ و مرد نیک و گاہے مضاف از مضاف الیہ ہمچنان مقدم باشد مگر کسرہ

آنرا حذف کنند این قسم را فک اضافت گویند چون شاہجہان و صاحب دل ۱۲

۱۳: قاعدہ: چون معروف و مجہول در قافیہ آیند مجہول را تابع معروف:

۱۴: قاعدہ: شمار اعداد۔ اکائیان۔ یک۔ دو۔ سه۔ چہار۔

پنج۔ شش۔ ۶ ہفت۔ ۷ ہشت۔ ۸ نہ۔ ۹۔ دہائیان۔ ۱۰۔ ۲۰۔

سی۔ ۳۰۔ چہل۔ ۴۰۔ پنجاہ۔ ۵۰۔ شصت۔ ۶۰۔ ہفتاد۔ ۷۰۔ ہشتاد۔ ۸۰۔ نود۔ ۹۰۔

صد۔ ۱۰۰۔ یازدہ۔ ۱۱۔ دوازده۔ ۱۲۔ سیزده۔ ۱۳۔ چہارده۔ ۱۴۔ پانزدہ۔ ۱۵۔

شانزدہ۔ ۱۶۔ ہفده۔ ۱۷۔ ہزده۔ ۱۸۔ نوزده۔ ۱۹۔ و بوقاتی اعداد مطلوب را۔ قاعدہ

ترکیب، آنچه نین است کہ دہائی اور ادر اول و اکائی اور ادر آخر آورده ما بین آن واؤ

عاطفہ آرنند چون چہل و شش ۴۶ و غیرہ ۱۲

۱۵: قاعدہ: ضمیر کہ وضع کردہ شد برائے غائب و حاضر و متکلم دوگونہ

است متصل کہ بکلمہ ثانی متصل باشد و مُنْفَصِل۔ کہ بذات خود علیحدہ باشد و این ہر دو نوع منقسم بر سه قسم است۔ مرفوع برائے فاعل۔ منصوب برائے مفعول۔ مجرور۔

برائے مضاف الیہ ۱۲

پیش ازین گفته اند اہل سلف **☆** مَنْ صَنَّفَ قَدْ اسْتَهْدَفَ

1: قولہ آس: آب باضافت آس بسوئے آب، آس در ہندی چکی را گویند و آسیاب آن آس را گویند کہ از افتادن آب از مکان مرتفع (مثل کوه) جاری شود ۱۲۔ 2: قولہ مکسور: چون از رو، بزو، واز دہ، بدہ واز دار، بذار واز بگیر، بگیر ۱۲ اللهم اغفر لکاتبہ ولمن سعی فیہ وادخلہما فی الجنة۔ 3: قولہ مضموم: چون از خوردن واز گن، بگن ۱۲۔ 4: بدانکہ: این قاعدہ غیر مستعمل و غیر معتبر است فلہذا گفته شد نزد بعض ۱۲۔ 5: قولہ شفتی: بدانکہ حروف شفتی چارند کما قبل، حرف شفتی چار باشد ای حکیم، باء وفاء، وواو وچہارم ہست تیم ۱۲۔ 6: قولہ بسکندر: مثالی کہ بتآبر اسم داخل شدہ است مفتوح است ویدہ مثالی کہ بابر فعل داخل شد و مابعد این با حرف کمور است بارانیز کمور باید خواند و بخور کہ مابعد با حرف مضموم است بار مضموم باید خواند و بفرمود کہ مابعد با حرفی از حروف شفتی است بار مضموم باید خواند و بوقی اشد چون از بخش بخش بضم باو از وزید یوزید بضم با، واز مرد، بمر د بضم باء 7۱۲: قولہ اضافت: بدانکہ از ترکیب دادن دو اسم مغایر ترکیب اضافی حاصل آید جز و اول را مضاف جز و ثانی را مضاف الیہ گویند، اما اگر ہر دو اسم مرکبہ مساوی باشند در ویج معنی مغایرت نباشد درین صورت اضافت ناجائز باشد چون زید را مضاف بسوئے زید کردن پس باعتبار مغایرت و اختلاف ایشان منقسم بدہ 10 قسم است در آخر باب ذکر کردہ شد۔ اما گاہے در میان مضاف و مضاف الیہ صفت نیز داخل شود چون پدر نامہربان ثما۔ بدانکہ متابع اضافات خلاف فصاحت است چون نگاہ کافر پلید جفا جوئے من لکل فانہم ۱۲۔ 8: قولہ توصیفی: بدانکہ اسمے را صفت بالمدح یا بالذم کردن مرکب توصیفی نام دارد اول را صفت مادہ ثانی را صفت ذامہ نامند۔ جز و اول را موصوف جز و ثانی را صفت گویند۔ گاہے در میان صفت و موصوف مضاف واقع شود مثل۔ چون پاکان شیراز خاکی نہاد۔ اما یک موصوف را معدودہ اوصاف آوردن جائز است چون جہانگیر عالم کشائے عدل گستر۔ مگر اچنین عبارت در فارسی بعلت متابع کسرات مستکرہ واقع شود این قسم را تنسیق الصفات گویند ۱۲۔

9: قولہ کسرہ دہند بدانکہ گاہے متعدد اسما بطریق عطف مضاف کردہ آئند درین صورت حرکت کسرہ علامت اضافت بر آخر مضاف آید چون زرہ مال و مکان و غلام زید۔ اما بواقی مضاف بسبب وادعطف میان ایشان مرفوع خوانند آئند 10-12: قولہ کسبند: اما درین صورت مضاف و صفت مقدم را موقوف کردہ باید خوانند و این اضافت و صفت را اضافت و صفت مقلوب گویند 13

﴿نتیجہ ضمایر متصل و منفصل﴾

اقسام ضمایر	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مرفوع متصل	درماضی و مضارع	سازند	سازدی	سازید	سازم	سازیم
منصوب متصل	ش و ہندش	تشان	ت و ہندت	تان و ہندتان	دہندم	دہندمان
مجرور متصل	ش غلامش	شان غلامشان	ت غلامت	تان غلامتان	غلامم	غلاممان
مرفوع منفصل	او، وے، آن، آنداو	اوشان، آنان، آنہا، آندشان	تو، آمدی تو	شما، آید شما	من، آدم من	آدمیم ما
منصوب منفصل	او، را، دیر، آرا، دید او را	اوشان را، آنہا را، آندشان را	ترا، دیدند ترا	شما را، دیدند شما را	مرا، دیدند مرا	ما را، دیدند ما را
مجرور منفصل	او، وے، آن، غلام او	اوشان، آنان، آنہا، غلام اوشان	تو، غلام تو	شما، غلام شما	غلام من	غلام ما

در آخر کلمہ کہ ہائے مختفی باشد چون ضمیر ملحق شود ما قبل ضمیر الف زیادہ کنند چون لفظ کردہ را بالحق ضمیر بندہ اندے خوانند و چون لفظ است ملحق بکلمہ ء کہ آخرش ہا باشد کنند است را بالف و گرنہ بغیر الف مے نویسند مثال اول آمدہ است۔ مثال ثانی قربت و اللہ اعلم بالصواب .

16: قواعد ہ: فاعل آنکہ از و فعل صادر شود چون زید در کرد زید و مفعول

آنکہ بران فعل واقع شود چون کتاب در خواند عمر و کتاب را و مفعول مالم یسم فاعلہ آنکہ فاعل او معلوم نباشد چون زید در زدہ شد زید و مفعول فیہ آنکہ در و فعل کردہ شود

خواہ مکان باشد خواه زمان مثال اول چون زدم زید را در خانہ مثال ثانی چون زدم زید را

در روز ۱۲

17: قاعدہ ہ : کلمہ کہ در آخر اوائف۔ یا پیا، یا، ہا، باشد بوقت نسبت

بیائے معروف اینان را با او بدل سازند و گاہے ہا را حذف مکنند و گاہے ہا را با گاف

فارسی بدل مے سازند و گاہے چون حرف ثالث یا باشد آنرا حذف مکنند چون در

مصطفیٰ۔ مصطفوی۔ واز دہلی۔ دہلوی واز ساند۔ سانوی۔ واز مکہ، مکی۔ واز خانہ۔

خانگی۔ واز مدینہ، مدنی۔ و گاہے الف و نون زیادہ کنند چون از حق، حقانی و گاہے زائے

مجمعہ زیادہ کنند چون مروزی نسبت بمرو کہ نام شہر بست در خراسان مشہور بمرو

شاہجہان ۱۲

18: قاعدہ ہ : از غیر ذوی العقول بلفظ چہ و چیت تعبیر کنند و از ذوی

العقول لفظ کلام و کہ کیست ۱۲

19: قاعدہ ہ : یک لفظ گاہے جمع گاہے مفرد آید چون مردم و دشمن ۱۲

20: قاعدہ ہ : چنانچہ در عربی تفریس مے باشد کہ عبارت است از گردیدن

کلمہ فارسی بر بیت عربی خواہ تبدیل بعضے حروف کہ در کلام عرب مستعمل نشوند چون

جس، معرب کج، و سچ، معرب بھنگ، و سر قین معرب سرگین خواہ تبدیل حرکات باشد

چون دستور و زنبور۔ بضم اول معرب دستور، زنبور بفتح اول اند۔ زیرا کہ فاعول بفتح فاعل

کلام عرب نیامدہ ہچنین در فارسی جائز است و ایضا تعریب نامند چنانکہ گھری معرب

گھڑی و دال معرب ڈال بمعنی شاخ و تلہ معرب تلہ کہ الفاظ ہندی اند ۱۲

21: قاعدہ: جمع ذی روح بالف ونون، مے آید وغیر ذی روح باہا

چون دیوار ہا، مردمان۔ و چون در آخر غیر ذی روح صا مختفی باشد آزا حذف مے کنند
چون از خانہ خانہا و چون در آخر ذی روح باشد آزا بکاف فارسی بدل مے کنند چون از
خواجہ خواجگان و گربہ گربگان و گاہے خلاف این نیز مے آید چون در ختان و مردم ہا
وغیرہ ۱۲

22: قاعدہ: اضافت بمعنی نسبت کردن چیزے را پنہیزے و آن دہ 10

قسم است ۴ تملیکی ۲ تخصیصی ۳ توضیحی ۴ ظرفی ۵ بیانی ۶ ابیح ۸ تشبیبی ۸ اضافت
استعارہ ۹ ادنی ملا بست ۱۰ اقتزالی ۱۱ بعضی نام را باضافت ادنی ملا بست شریک کنند
چون دست عقل ۱۲
چون بار سن ۱۱
چون شہر بصرہ ۱۲
چون آب جاہ ۱۳
چون انگشتری نقرہ ۱۴
چون کوزہ بھلی ۱۵

1: قولہ بالف ونون: بدانکہ آن اسما کہ اوصاف برائے ذوی العقول واقع شوند جمع آن

اوصاف نیز بالف ونون آید چون از نیک نیکان و از بدکار، بدکاران، کہ در وصف مردمان کہ ذی روح و ذی
العقول اند واقع شود۔ چنانچہ در عربی جمع ذوی العقول بواؤ ونون آید چون از زید، زیدون اوصاف ایشان نیز
بواؤ ونون جمع کردہ آئندہ، چون از ضارب کہ وصف ذی روح است ضاربون گفتہ آید ۱۲۔ 2: قولہ
تملیکی: اضافتے کہ مضاف مملوک و مضاف الیہ مالک باشد چون اسپ احمد و غلام محمود و حجق کارون وغیرہ
و گاہے مضاف مالک و مضاف الیہ مملوک باشد۔ مگر بعضے این اضافت را اضافت تخصیصی نامند چون مالک خانہ
و سلطان روم۔ اما اضافت تملیکی را اضافت حقیقی و اضافت لامی گویند چرا در عربی درین چنین اضافت لام مستتر
باشد ۱۲۔ 3: تخصیصی: درین اضافت مضاف از مضاف الیہ خصوصیت حاصل کند چون یارمن، و برادر
من۔ گاہے مضاف جز و مضاف الیہ باشد چون دست احمد و پائے محمود۔ و نیز ازین قسم است اضافت سبب
بسوئے مسبب چون تیغ انتقام۔ و این اضافت سبب بسوئے سبب چون کشتہ غم ۱۲۔ 4: قولہ توضیحی:
و این اضافت مضاف عام مضاف الیہ جزئی باشد از ال کلی چون شہر بصرہ و کتاب گلستان بدانکہ مغزق میان
تخصیصی و توضیحی اینکہ در اضافت تخصیصی اطلاق مضاف بر مضاف الیہ باطلاق مضاف الیہ بر مضاف جائز
نباشد و در توضیحی جائز باشد چنانچہ نئے باید گفت کہ دست احمد است یا احمد دست است اور توضیحی باید گفت کہ شہر

بصرہ است و بصرہ شہر ۱۲ واللہ اعلم بالصواب ۱۲-5: قولہ **ظرف فی**؛ وآن اضافت مظرّف بسوئے ظرف است چنانچہ آب چاہ و باد صحرا و بوئے گل۔ وگا ہے اضافت ظرف بسوئے مظرّف باشد چون جوئے آب و شیشہ گلاب ۱۲-6: قولہ **بیانی**؛ درین اضافت مضاف از جنس مضاف الیہ تیار شدہ باشد چنانچہ انگشتری نقرہ و کاسہ بلور و جامہ دیبا **انکہ** کہ فرق میان توضیحی و بیانی اینکہ در توضیحی مضاف الیہ را مضاف لازم باشد ای بصرہ را شہر بودن لازم است۔ اما در بیانی مضاف بغیر مضاف الیہ یافتہ شود و نیز مضاف الیہ بغیر از مضاف یعنی انگشتری بغیر از نقرہ یافتہ شود و نیز نقرہ بغیر از انگشتری ۱۲-7: قولہ **ابنی**؛ درین مضاف پسرو مضاف الیہ پدر باشد مگر لفظ پسر مخدوف باشد چون بوعلی سینا بمعنی بول ابن سینا، محمود سبکتگین و ابو الفضل مبارک۔ و رستم داستان ۱۲-8: قولہ **تشبیبی**؛ وآن اضافت مشبہ بسوئے مشبہ است چون مار زلف **انکہ** در تشبیہ وجود چہار چیز ضروری است مشبہ، مشبہ بہ، وجہ تشبیہ، حرف تشبیہ۔ اما درین اضافت چون مشبہ بہ را مضاف سازند از آوردن محض کسرہ از وجہ تشبیہ و حرف ربط کفایت حاصل آید و طبع سلیم مطلب اورا بخوبی مے فہمد مثلاً مطلب از مار زلف زلف در خم و پیچ ہجومار است۔ زلف مشبہ بہ۔ مار مشبہ بہ۔ پیچون حرف تشبیہ۔ خم و پیچ وجہ تشبیہ است۔ حرف ربط است از آوردن اضافت و کسرہ، حرف تشبیہ، وجہ تشبیہ و حرف ربط را ضرورت نماند ۱۲ اللہم اغفر لکاتبہ و لمن سعی فیہ۔ 9: قولہ **اضافت استعارہ**؛ بدانکہ استعارہ در اصطلاح لفظ را بغیر از معنی اصلی او برائے چیزے فرغ کرده لوازمات مفروض را برآن ثابت کردن۔ همچون عقل این را انسان تصور کرده لوازمات انسان ہجوم دست و پا بران عقل ثابت کردن و گفتن دست عقل و پائے مگر این چنین اضافت را اضافت استعارہ و اضافت مجازی مے نامند۔ اما درین وجود سه چیز ضروری است۔ 1: مستعار منہ چون درین مثل انسان است۔ 2: مستعار لہ کہ عقل است۔ 3: و جامع کہ در ہر دو مثال است و آن صورت متصورہ کہ در مستعار منہ جساً موجود است و عند البعض این نیز از اقسام تشبیہ است کہ مستعار منہ مشبہ بہ و مستعار لہ را مشبہ و جامع را وجہ تشبیہ خوانند **انکہ** کہ فرق در میان اضافت استعارہ و تشبیہ اینست کہ در اضافت تشبیہ ہی ہر دو جز را اول آخر کردہ در میان حرف تشبیہ آوردہ شود۔ معنی صحیح شود مثلاً مار زلف را زلف ہجوم مار گفتن جائز است۔ بخالف اضافت استعارہ کہ دران دست فکر را فکر ہجوم دست گفتن خطا است ۱۲-10: قولہ **ادنی** **الابست**؛ یعنی نسبت کردن یکے را بدیگرے بکمر مناسبے کہ بینہما واقع است مثال او ایران مابہ ز تو دان شما ظاہر است کہ قائل این کلام در محلہ شہرے از مضافات ایران، قیام داشتہ باشد و چہنیں مخاطب نیز بشہر توران پس باین اندک

مناسبت کہ ذکر کرده شد تمام ایران را از نفس خویش و تمام توران را از نفس مخاطب قراداد ۱۱- ۱۲: قوله
اقتراسی؛ و این چنانست که مضاف بمضاف الیه اقتران معنوی داشته باشد یعنی مضاف الیه حال باشد م
 مضاف را چون نامه عنایت که بنام فقیر صدر یافت بدست ادب گرفته بسر ارادت نهادم بمعنی نامه که مقترن
 بعنایت بود بدست خود که بحالت ادب اقتران داشت گرفته بسر که ارادت را مقارنت دارد نهادم ۱۲

23: **قاعده** : چون از ماده توانستن - و شاکستن - و باکستن - و یارستن -

ولفظ خواهد بر فعل داخل شود معنی فعل را بمصدر بدل می کند چون توانست کرد الخ بمعنی
 توانست کردن الخ -

24: **قاعده** : بنائے مضارع بدانکه - در آخر هر ماضی مطلق یا

حرف دال یا تا باشد پس اگر دال باشد ما قبل او حرفی از حروف را - ز - مو - نی - باشد
 اگر ما قبل دال را - باشد در مضارع او را فتح میدهند چون از خورد - خورد - اگر الف -

بود دیده شود اگر ماضی سه 3 حرفی بود یا حرف اول او مضموم بود در غایر او بعد الف یا

آوردند چون از زاد - زاید - و کشاد - کشاید - و گرنه الف را بیفکنند چون

نهاد - نهاد - اگر ما قبل دال را - باشد بعد زانون مفتوحه می آرند چون از -

زد - زند - اگر میم - باشد او را یا کنند چون از آمد - آید - اگر او بود دیده شود

اگر ما قبل واو فتح یا نون باشد آن واو را فتح میدهند چون از درود - درود -

و غنود - غنود - و گرنه آن واو را الف کرده ما بعد آن الف یا آوردند چون از

کشود - کشاید - اگر نون باشد او را فتح میدهند چون از خواند - خواند اگر یا

باشد آنرا حذف کنند چون رسید - رسید -

وگر آخر ماضی تا آ باشد ماقبل او حرفی از حروف **خفسش** باشد اگر ماقبل تا
 خاء باشد خاء رازا کرده، تا آبدال بدل کنند چون از ساخت، سازت وگا ہے
 ہر دو را سلامت داشته وال دیگر برائے غا بردر آخرے آرند چون از آخت،
 آخت۔ اگر فا باشد دیدہ شود۔ اگر ماقبل فا حرف مدہ باشد آن فآرا ببادل کردہ
 تا آرال کنند چون از یافت، یابد واز کوفت، کوبت و فریفت،
 فریبت۔ اگر ماقبل ففتح باشد گاہے آنرا باو بدل کنند وگا ہے آنرا حذف مے کنند چون
 از رفت، روت۔ وپزیرفت۔ پزیرد وگر ماقبل فاضمہ باشد در آخرش محض وال
 غا بردر آرند چون از تفت، تفتد وگر ماقبل فا کسرہ باشد آنرا حذف مے کنند چون
 از گرفت گیرد۔ اگر ماقبل تا سین باشد پس دیدہ شود اگر ماقبل سین یا آ باشد
 آنسین را حذف مے کنند چون از گریست گرید وگر ماقبلش کسرہ باشد وگا ہے آنسین را
 حذف مے کنند۔ وگا ہے سلامت داشته ماقبلش یا آورند چون از دانست۔
 داند۔ رست، رستد وگر ماقبلش الفت باشد پس آنسین را گاہے بیا گاہے
 بہا بدل کنند چون از آراست، آرایت۔ وخواست، وخواہت۔ وگر
 ماقبلش فتح باشد پس گاہے آنسین را حذف میکنند وگا ہے آن ماضی را سلامت
 داشته وال غا بردر آخرش در آرند چون از توانست، توانت وخواست، خستد
 وگا ہے بہا بدل سازند چون از جست، جہت وگا ہے بنون بدل ساخته
 تاء ماضی را بدل کردہ وال دیگر برائے غا بردر آخرش در آرند چون بست،
 بندد مگر در صورت شکست، شکند۔ اگر ماقبلش ضمہ باشد آنسین

رایا کردہ۔ ما قبلش واو آرند چون جُست، جُویت اگر ما قبل تاشین باشد ویدہ
 شود اگر ما قبل شین الف باشد آنشین را بر آ بدل کنند چون از داشت دارد و اگر ما قبل
 شین کسرہ باشد در آخرش محض دال غابری آرند چون از آغشت۔ آغشت۔
 اگر ما قبل شین فتح باشد آنرا بر آ بدل کردہ تاء ماضی را بگا ہے بزا گا ہے بدال بدل
 کردہ و دال دیگر برائے غابری آرند چون از نوششت، نورزاد و گشت۔
 گرد۔ اگر ما قبلش ضمہ باشد تاء ماضی اورا بدال بدل سازند چون از گشت۔
 گشت۔

بدانکہ : بعض غابری خلاف ازین قاعدہ مذکورے آیند از فہرست ذیل
 معلوم فرمائند۔

باب الراء : کرد، کند۔ آرزو، آرزو۔ مرد، میرد۔

باب الالف : افتاد، افتد۔ داد، دہد۔

باب الواو : بود، باشد۔

باب الیاء : دید، بیند۔ آفرید، آفریند، رید، رید، شنید، شنود۔ گزید،

گزیند۔

باب الخاء : شناخت، شناسد، فروخت، فروشد، گسخت، گسلد۔

باب الفاء : آشفت، آشوبد، شکفت، شکفد۔ شفت، شوبد۔ گفت، گوید۔

رفت، روید۔ بافت، باند۔ پذیرفت، پذیرد۔ شکافت، شکافد۔

باب السین : خاست، خیزد، نشست، نشیند۔

باب الشین: افراشت، افرازد، هشت، بلد، برشت، برید.

هشت، نویسد - باب ششم در تهرین صیغه های مشکله

از شستن صیغه شستن معلوم
در آخر الف و عایه است -
اصولوزان صیغه امر شستن متعدی
و مصدرش وزانیدن الف را با و بدل کردند
فعلی واقع است -
اصولبران صیغه امر شستن
و مصدرش وزانیدن الف را با و بدل کردند
فعلی واقع است -

مَسَيَا - وَزُونَ - سَايَا - بُرُونَ -

اصولبران الف را با و بدل کردند صیغه امر حاضر متعدی
معلوم از لیسان فعل لازمش لیسیدن -
و مصدرش از لیسانیدن فعل لازمش لیسیدن -
صیغه واحد حاضر فعل
و امی معلوم متعدی مصدرش
رانا تین از زانیدن -
صیغه امر حاضر متعدی معلوم
مصدرش مکانیدن از تکیدن -

لَيْسُونَ - آر - رَانَانِيدِي - مَكَان -

شستن معلوم متعدی
استحسان صیغه امر لازمش
مصدرش استهانیدن لازمش
استهیدن معنی جنگ کردن است -
بر یون اصل بر یان الف را با و بدل
کردند صیغه امر شستن معلوم متعدی
از بر شستن مصدرش بر یانیدن -

اِسْتِهَان - بَرِيُونَ - زِيَارَان زِيَانُ

صیغه امر از افانیدن آفشن
الف فعلی واقع است -
اصولشادان الف اولی را با و
بدل کردند صیغه امر الف اولی
اولی چون
آفشن معنی است الف و یون
آفشن جایه است -
صیغه امر از افانیدن آفشن
الف فعلی واقع است -
اصولشادان الف اولی را با و
بدل کردند صیغه امر الف اولی
اولی چون
آفشن معنی است الف و یون
آفشن جایه است -

مَجُو - خَايَا - كُوبَا - ثُودَان -

صیغه امر از کوبیدن
الف فعلی واقع است -
صیغه امر از کوبیدن
الف فعلی واقع است -
صیغه امر از کوبیدن
الف فعلی واقع است -
صیغه امر از کوبیدن
الف فعلی واقع است -

شَمَاشَامَار - شَم - كُوبَادُونَ -

شما شامار مرکب از شام و شام
اول صیغه شام صیغه ثانی آشام
صیغه ثالث آره والله علم -
صیغه امر از کوبیدن
الف فعلی واقع است -
صیغه امر از کوبیدن
الف فعلی واقع است -
صیغه امر از کوبیدن
الف فعلی واقع است -

اَشَام - زَيْبِد - مَزَادِرُ - وَيْسُونَ -

اصولبران آهم حال از ویسیدن
و مصدرش مزادیدن الف را با و بدل کردند
صیغه امر از ویسیدن
الف فعلی واقع است -
صیغه امر از ویسیدن
الف فعلی واقع است -
صیغه امر از ویسیدن
الف فعلی واقع است -

نَمُوقَت - دَزْدُ - بَدِي - خَارُ خَامَه -

صیغه امر از دزدیدن
الف فعلی واقع است -
صیغه امر از دزدیدن
الف فعلی واقع است -
صیغه امر از دزدیدن
الف فعلی واقع است -
صیغه امر از دزدیدن
الف فعلی واقع است -

www.waseemziyai.com

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﴿قَمَتْ بِالْخَيْرِ﴾

بعون المستعان وعلیه التوکلان باہتمام فقیر محمد اکرم فیض شاہجمالی بوقت سعید بتاریخ ۱۳ شعبان المعظم بشب شنبہ ۱۳۸۱ھ اختتام پذیر شد از قاریان این کتاب خواہانم کہ بندہ را بدعاے خیر یاد فرمایند و نیز اگر بر غلطی مطلع شوند لان الانسان مرکب من الخطاء والنسیان برین خردہ نگیرند پنجم پوشی بران بروکرم پوشند گرتوانند بندہ را مطلع سازند تا کہ در طباعت دیگر درستی کردہ آید دعا گو فقیر محمد اکرم خاک پائے عالمان ربانی گرده راه عاشقان محبوب صدائی۔

﴿نقشه مضامین اکرم القواعد﴾

خطبه، مقدمه در اصطلاحات فارسی

اقسام کلمہ

فعل، اسم، حرف

اسم مصدر، حاصل مصدر۔ اسم مشتق۔ اسم جامد۔ معانی۔ مبانی۔ عاملہ

ماضی معلوم، مجهول۔ مضارع معلوم، مجهول۔ امر معلوم، مجهول۔ نہی معلوم، مجهول۔ نفی معلوم۔ فعل تعجب۔

اسم ظرف۔ اسم آلہ۔ اسم تفضیل۔ اسم مبالغہ۔ اسم فاعل۔ اسم مفعول۔ اسم حال۔

اقسام الف۔ اقسام با۔ اقسام تا۔ اقسام جیم۔ اقسام شین۔ اقسام شین۔ اقسام گاف۔ اقسام میم۔ اقسام نون۔

اقسام واو۔ اقسام ہا۔ اقسام یا۔

باب چہارم در تاثیرات حروف

باب پنجم در قواعد فارسی

باب ششم در تمرین صیغ فارسی

سلام بر سید المرسلین رحمۃ اللعالمین فخر الاولین والآخرین

از مولانا اوحدی رحمہ اللہ تعالیٰ

اے ماہ خوش لقا سلام علیک ☆ آفتاب ہدی سلام علیک

ہر دم از حق تر آر سجد پیغام ☆ کای نبی خدا سلام علیک

مے خرامی و مہر و ماہ گوید ☆ کای سرور دوسری سلام علیک

دیدہء اوحدی بخاک درت ☆ گوید تو تیا سلام علیک

☆ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ☆

اللهم اغفر لکاتبه ولقاریه ولمن سعی فیہ بحق من قلت فی

حقه والضحی وادخلهم فی الجنة . آمین ثم آمین

یا رسول اللہ انظر حالنا

ارمغانِ شادان

مصنف

علامہ غلام محمد

مکتبہ لاجی

شہرہ برج، گوجرانولہ پنڈی 0321-4854842

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ ☆ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِیْنَ ☆ الصَّلٰوةُ

وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَعَلٰی الْاٰلِہِ وَاَصْحَابِہِ اَجْمَعِیْنَ ☆ اَمَّا بَعْدُ

مینگار دنیا آموذ غلام محمود۔ عفی عنہ ربہ الودود۔ کہ بعد از صبح بسیار و تفحص بے

شمار ہیج کتابے در تصریف فارسی مثل کتب عربیہ مہذب و مشذب نبود۔ لہذا عنان توجہ

بصوب ایجاز قواعد و ضبط اشتقاق کلم و مہمات مقاصد صرف عجم معطوف نمود۔

و بتم ذیب التصریف موسوم و بارمغان شادان معروف

و ہدیہ بدر بار در بار آن عالی تبار بود۔ کہ سلالہ خاندان ارتضا است۔ و زبدہ دودمان

اصطفا و لا اذریات او کہ مرا چون اشعار دیک الجن از فدائیان او کردند نزد م از

ادریات دیگران بہتر اند بل گرامی۔ اعی سیدنا و ابن سیدنا سید اولاد حسین صاحب

شادان بلگرامی فَاِنْ اَہَبَّ عَلَیْہِ قُبُوْلَ الْقُبُوْلِ فَہُوَ غَایْبَةُ الْمَامُوْلِ وَاِلَّا فَہٰذِہٖ

بِضَاعَتُنَا رَدَّتْ اِلَیْنَا. اَقُوْلُ وَبِہِ نَسْتَعِیْنُ وَہُوَ نِعْمَ الْمَوْلٰی وَنِعْمَ الْمُعِیْنُ.

بدان مقولہ قول اَسْعَدَكَ اللہ تعالیٰ کہ کلمہ لفظ² موضوع مفرد³ را گویند و او در

فَعْلٌ وَحَرْفٌ وَاِسْمٌ مِّنْ حَصْرٍ اسْت۔⁷ زیرا⁸ آنکہ معنی او مستقل

مقترن بیکے از از منہ ثلاثہ باشد یا ہر دو قید منفی باشند یا ثانی فقط¹¹ و لا عکس¹² لہ عندنا

فَاِسْمٌ وَاِسْمٌ¹³ در جامد و مشتق و مصدر منحصر است زیرا¹⁵ آنکہ یا

کلمہ¹⁶ باشد کہ نہ از و چیزے بر آید و نہ از چیزے یا قید دوم¹⁷ فقط مثبت گردد یا اول¹⁸

فقط و صورت چہارم کہ عکس اول در ہر دو قید باشد در مشہور نزد یک جمہور مفقود است و الحق عندی انہ موجود و ہوا المتعارف الآن فی العربیۃ و الفارسیۃ و ہونہ ہب السیرانی فی الصرف العربی۔

- 1: لفظ در لغت انداختن است و در اصطلاح مَا يَتَلَفُّظُ بِهِ الْإِنْسَانُ و این احترام است از دو ال
- اربعہ ۱۲-2: وضع در لغت نہادن را گویند، و در اصطلاح تخصیص چیزیت بچیزے، بطرزیکہ اگر چیزے اول شنیدہ شود یا دیدہ شود چیز دوم فہمیدہ شود این قید احترام است از مہمل ۱۲-3: مفعول در لغت تنہارا گویند و در اصطلاح آنچه جزء او بر جزء معنی دلالت نہ کند و احترام است از مرکب مطلق ۱۲-4: فعل در لغت کردن است
- 5: و حرف در لغت طرف را نامند ۱۲-6: اسم در لغت بلندی را گویند ۱۲-7: این ترتیب را اختیار کردیم بوجہ کثیرہ۔ اول: آنکہ تعریف فعل وجودے است و وجود اشرف است از عدم۔ دوم: آنکہ فعل بہ بحث درین رسالہ مقصود است۔ سوم: درین طریق مصونیت است از ضرب تقارین العصا۔ چہارم: آنکہ اسم بہ تقسیم خود منظوم گردد۔ پنجم: آنکہ رفتن بطریق مستوی اسہل است از رفتن بر طریق مرتفع و مخفض و در تقدیم حرف بر اسم وجہ اخیر است و نیز عدم حادث مقدم بالذات، بہ وجود است۔ و نیز عدم او عدم محض است و عدم اسم با وجود مرکب و آنچه بمنزلہ بسیط باشد مقدم باشد بر آنچه بمنزلہ مرکب است فافہم ۱۲-8: دلیل تعلق دار و بطرز لف و نشر مرتب پس از اول تعریف فعل مفہوم باشد و بکذا و بکذا۔ 9: اے ماضی و حال و استقبال چون آورده بود وے آورد و خواهد آورد۔ 10: ازین تعریف حرف مفہوم گردید اے حرف کلمہ باشد کہ معنی اونہ مستقل و نہ مقترن باشد ۱۲-11: ازین تعریف اسم مفہوم گردید اے اسم کلمہ باشد کہ معنی او مستقل غیر مقترن باشد ۱۲-12: اے برائے صورتے ثالثہ عکس نیست نزدیک استقراء اے کلمہ غیر مستقل مقترن باحد الا لازمہ در استقراء ما موجود نیست خلافاً للمناطقہ فی الروابط الزمانیہ ۱۲-13: ازین دلیل حصر تعریف اقسام ثلاثہ معلوم گردید ۱۲-14: وجہ ترتیب این ہر سہ قسم از وجہ ترتیب اقسام مقدمہ مفہوم گشت ۱۲-15: دلیل بر طریق لف نشر مرتب است۔ 16: ازین تعریف جامد مفہوم گردید ۱۲-17: ازین تعریف مشتق معلوم گردید و باند دانست کہ مشتق قید قسم است نہ قسم است پس وجود او در فعل محال نخواہد بود ۱۲-18: ازین تعریف مصدر میسر گردید 19: زیرا آنکہ گویندہ در فارسی و ضارب در عربی ہم مشتق است و ہم مشتق نہ و ہم جنین آمد صیغہ واحد غائب فعل مطلق معلوم ہم ہر دو احتمال دارد۔

1 **قانون**: مصدر آن باشد که در آخراودن باشد یا تن باشد و لا عکس کلیاً

کباب² منع به نسبت حرف الحلق فاندفع³ الاشکال المشهوره جوابات⁴ آخر فافهم۔

2 **قانون**: فعل⁵ در ماضی⁶ و حال و استقبال منحصر است زیرا نکه او بر

زمانه گذشته دلالت کند یا موجوده یا آئینده۔

3 **قانون**: ماضی⁷ شش قسم منقسم گردد اول ماضی⁸ مطلق و اول فعل باشد که

دلالت کند بر زمانه گذشته⁹ مطلقاً¹⁰ و در ویکے از قیود خمسہ آتیه نباشد و بمعونۃ¹¹ المقام

بریکے از معانی خمسہ باقیہ¹² هم محمول مے گردد و اورا شش صیغہ است و احد¹³ غائب¹⁴

جمع غائب¹⁵ و احد مخاطب¹⁶ جمع مخاطب¹⁷ و احد متکلم¹⁸ جمع متکلم¹⁹۔

1: اطلاق قانون بطریق مجاز مرسل است زیرا نکه از تعریف لازم آید این کلیه که هر مصدر که باشد

در آخراودن باشد یا تن باشد فاندفع³ ماوهم¹²۔ 2: کباب منع در مقام خود واضح گشته که هر باب منع که باشد در عین

کلمه یا لام کلمه او حرف حلق شرط باشد و عکس نیست که حرف حلق در هر بابے که در عین کلمه یا لام کلمه یافته شود باب منع

باشد¹²۔ 3: و آن نقض است به لفظ گردن و خوشتن¹²۔ 4: و له جوابات الخ یکے این که بودن دن یا تن در آخر

مصدر علامت باشد و عموم علامت¹³ با بز باشد۔ دوم: آنکه به بودن دن یا تن در آخراودن خواهد بود بشرطیکه بعد

حذف نون و اسکان ما قبل لفظ مشارک المعنی به مصدر اگر چه تضمننا باشد باقی ماند و این شرط در ماده نقض مفقود است

سوم: اینکه ممکن است که این تعریف لفظی باشد۔ چهارم: هم ممکن است که این تعریف بر مذہب قداماء باشد فافهم

5: وجه اختیار این ترتیب از اجلی بدیهات است۔ 6: امثله بالترتیب آورده بود۔ مے آورد، خواهد آورد¹²۔

7: و اقسام اولیہند ماضی مطلق، ماضی قریب، ماضی بعید، ماضی هلکیه، ماضی استمراری، ماضی تمنی¹²۔ 8: این ماضی

بشرط لا است و آئینده بشرط شی اند و مقسم ہر شش مطلق الماضی است و مرتبہ لا بشرط شی پس نسبت ماضی مطلق

ببواتی نسبت تصور فقط است بصور مع الحکم فافهم و وجه تقدیم او بر اقسام خمسہ بودن معنی او بمنزلہ عام است از

خاص و مطلق است از مقید و حق عام و مطلق تقدیم بر خاص و مقید است و نیز این مشتق منہ بواتی معاضی است¹²

9: احترام است از حال و استقبال ۱۲-10: احترام است از بوائی مواضعی ۱۲-11: این قید تحقیق ماہیت است و ممکن است جواب سوال مقدر باشد ۱۲-12: اے ماضی قریب و بعید و شکلیہ و استمراریہ و تمنیہ ۱۲-13: و این ترتیب را اختیار کردیم زیرا نچہ واحد غائب اخف است و ماخذ است صیغہائے پنجگانہ را و جمع غائب بوجہ اتفاق او در صفت غیوبت مستحق اتصال است بواحد غائب و مخاطب بر متکلم مقدم کردیم لعدم القائل بالفعل ۱۲-14: معنی لے آیا وہ ایک مرد یا ایک عورت زمانہ گذشتہ میں صیغہ واحد غائب فعل ماضی مطلق معلوم ۱۲-15: لائے وہ تمام مرد یا عورتیں زمانہ گذشتہ میں صیغہ جمع غائب فعل ماضی مطلق معلوم ۱۲-16: لایا تو ایک مرد یا ایک عورت زمانہ گذشتہ میں صیغہ واحد مخاطب فعل ماضی معلوم ۱۲-17: لائے تم بہت مرد یا عورتیں زمانہ گذشتہ میں صیغہ جمع مخاطب فعل ماضی مطلق معلوم ۱۲-18: لایا میں ایک مرد یا ایک عورت زمانہ گذشتہ میں صیغہ واحد متکلم فعل ماضی مطلق معلوم ۱۲-19: لائے ہم بہت مرد یا بہت عورتیں زمانہ گذشتہ میں صیغہ جمع متکلم فعل ماضی مطلق معلوم و ہذا القیاس فی الباقی ۱۲

فائدہ جلیلیہ: از مصدر فقط یک صیغہ واحد غائب بیرون آید بلا واسطہ و اگر عام گیریم پانزدہ انواع برآیند و این سرسری نظر است تحقیق اول است۔

4 قانون: صیغہ واحد غائب از مصدر برآید باین طریق کہ حرف نون را حذف کردہ ماقبل اور اسکان نمایند مطلوب جے حاصل گردد۔

5 قانون: ضمائر بارزہ^۳ مرفوعہ^۴ متصلہ^۵ در ماضی مطلقاً زیادہ از پنج نیستند صورت^۷ ایشان۔ ند۔ ی۔ ید۔ م۔ یم۔

6 قانون: پنج صیغہ باقیہ ماضی مطلق را از واحد غائب بنا کنند بالحاق ضمائر پنجگانہ مذکورہ باخراوح^{۱۵} آخردر اول و چہارم و کسرہ^{۱۶} آخردر ثلاثہ باقیہ۔

7 قانون: ماضی مطلق محصور است در معلوم و مجهول زیرا آنکہ فاعل او معلوم باشد یا مجهول، معلوم گزشت۔

1: چنانچہ شش انواع ماضی و سہ نوع مضارع و دو نوع امر و دو نوع نہی و یک قسم اسم فاعل و نوے از اسم مفعول پس جملہ پانزادہ انواع شدند۔ اگر معلوم و مجہول را علیحدہ علیحدہ شمارنمائیم انواع بسیار شوند تا بل۔

2: چون آوردن و کشتن از کشتن ۱۲-3: احتراز از ضمیر مرفوع مستتر کہ یک واحد نائب عند من یمنع تقدیم الفاعل علی الفعل اما عند المجوزین فلا حاجة الی الاستتار و۔ حد مخاطب در امر و نہی یک واحد اسم فاعل و اسم مفعول مفرد ہذا هو الاستقراء عندی ۱۲-4: احتراز شد از منصوبہ و مجردہ متصل باشند یا منفصل زیرا نچہ اوشش ہستند مثلاً شین در کنش و شان در کنشیشان۔ گفتتم، گفتتم شمارا، گفتیم۔ گفتید مارا، اورا، اوشان را، ترا، شمارا، مرا، مارا، نذرش دست شان پائیت دست، تان دلم، دل ما، کار او، کارشان، رای تو، پائے شام، فرق من، رائے ما کذا فہم عن جواهر الترتیب و حواشیہ۔ 5: احتراز شد از منفصلہ چون او ایشان، تو، شام، من، ما، ۱۲-6: اے ماضی مطلق باشد یا غیر او و قید ماضی بنظر مقام است والا این حکم عام است ۱۲-7: این عبارت گفتم و نہ گفتتم دو یا پنج اند، مع انہ اخیر۔ تاکہ حکم شامل باشد ماضی تمنی را و امر مشتقی و نہی مشتقی را ۱۲-8: لفظ صورت را از ان زائد کردم کہ این تمام الفاظ یا خود ساکن یا ساکن الاول ہستند۔ پس خواندن ایشان بدون عماد محال باشد۔ پس از قبیل سری و لا یقراء باشند و این باعث است کہ ایشان را متصل گفتند ۱۲-9: قولہ نہ ضمیر جمع غائب باشند مذکر باشند یا مؤنث ۱۲-10: قولہ ی: این ضمیر واحد مخاطب مذکر باشد یا مؤنث ۱۲-11: این ضمیر جمع مخاطب است مذکر باشند یا مؤنث ۱۲-12: این ضمیر واحد متکلم است مذکر باشند یا مؤنث ۱۲-13: این ضمیر جمع متکلم است مذکر باشند یا مؤنث ۱۲-14: چنانچہ از آوردن، آوردند، آوردی، آوردید، آوردم، آوردیم شوند ۱۲-15: چنانچہ از اول مراد جمع غائب چون آوردند و از چہارم مراد واحد متکلم چون آوردم ۱۲-16: واحد مخاطب چون آوردی جمع مخاطب چون آوردید و جمع متکلم چون آوردیم ۱۲ منہ

8 قانون: مجهول از واحد غائب معلوم بنا کنند بایراد ہاء مخفیہ در آخر او بفتح

ما قبل و لفظ شد و الحاق ضمائر خمسہ مذکورہ باو، دوم ماضی قریبے است و او آنست کہ دلالت کند بر زمانہ گزشتہ نزدیک حال بدون احتیاج الی القرینہ بلکہ قیدال بر زمانہ قریب درو باشد و این معلوم باشد و مجهول کماثر۔

9 قانون: بنا کن معلوم این را از واحد غائب ماضی مطلق معلوم و مجهول این

از واحد غائب ماضی مطلق مجهول بایراد ہاء مخفیہ بفتح ما قبل در آخر و ضم لفظ است یا ہست و الحاق ضمائر معہودہ باو۔

1: گردانش چون آورده شد، آورده شدند۔ آورده شدی، آورده شدید، آورده شدیم،

بدانکہ تمام تصاریف را در لفظ مشتق از آوردن جاری کردم و مشتقات آمد را ترک کردیم۔ کما فعلہ بعض

المہرین زیرا کہ مجهول از آمد کہ لازم است محال است کہ آید پس تمام مجاہیل فرضی باشند بخلاف تصاریف

مجاہیل از آوردن فہم۔ 2: این را بماضی مطلق منضم ساختم۔ زیرا کہ زمانہ غیر قاراست و متجددے باشد۔ پس

موجودہ زمانہ حال است کہ آن بے سیال است و ماضی قریب چون قریب زمانہ موجود است حق او تقدیم بر

دیگراں باشد و استقبال قریب نقض نخواہد شد بدو وجہ یکے آنکہ زمانہ استقبال معدوم است۔ دوم: آنکہ موضوع

خاص برائے او مفقود است تا مل فائدہ دقیق ۱۲۔ 3: این جنس است شامل است کل انواع مواضی و مضارعات را

و مراد از ان فعل است ۱۲۔ 4: فصل اول است کہ اخراج مے کند انواع مضارع ۱۲۔ 5: فصل دوم کہ بیرون

مے کند ما سوائے بعضے افراد ماضی مطلق ۱۲۔ 6: فصل سوم است کہ بیرون کند بعض افراد ماضی مطلق ۱۲۔

7: قولہ بلکہ الخ: در نہ ممکن باشد کہ لفظ ماضی مطلق مستعمل در زمانہ قریب باشند و قس علیہ اللاتی ۱۲۔ 8: اے

بدلیل کہ در ماضی مطلق گذشت ۱۲۔ 9: گردان ماضی قریب معلوم: چون آورده هست، آورده ہستند، آورده ہستی

آورده ہستید، آورده ہستم، آورده ہستیم۔ گردان مجہولش: آورده شدہ ہست، آورده شدہ ہستند، آورده شدہ ہستی

آورده شدہ ہستید، آورده شدہ ہستم، آورده شدہ ہستیم۔ است را بہست قیاس کن واگر بخذف خوانی بخوان

آورده ہست، آورده اند، آورده ای، آورده اید، آورده ام، آورده ایم۔ و ہکذا در گردان مجهول ۱۲ منہ

10- **نون**: حذف لفظ است یا هست در وقت الحاق ضمائر پنجگانه اکثر

است پس با تشفیه بهمزه منقلب گردد و جوبا و بعضی ہارا باقی داشته ہمزه زائید کنند۔ سوم
ماضی بعید و آنجے دال بر زمانہ گزشتہ و دور از حال باشد بدون القریبہ و آن نیز معلوم
باشد و مجهول کما مر غیر مره۔

11- **نون**: ماخوذ ساز ہر دور از ہر دو ماضی مطلق بالحق ہاء تشفیه و لفظ

بود و الضمائر کما مر چہارم ماضی شکلیہ و او دال بر زمانہ گزشتہ لیکن متکلم در وقوع او متزلزل
باشد بدون القریبہ۔

1: این را با ماضی قریب منظوم کردم۔ زیرا نکه بعید ضد قریب است و متضاعف اوست پس اقرب

باوست خطورا۔ 2: و آن جنس است کما مر 12۔ 3: فصل اول است کہ اخراج ے کند مضارع را 12۔ 4: فصل دوم

کہ تمام ماضیا خارج شدند 12۔ 5: فصل سوم کہ بعضی افراد ماضی مطلق باقی مانده را خارج سازد 12۔ 6: گردان ماضی

بعید معلوم چون آورده بود، آورده بودند، آورده بودی، آورده بودید، آورده بودم، آورده بودیم۔ و گردان مجهولش

آورده شده بود، آورده شده بودند، آورده شده بودی، آورده شده بودید، آورده شده بودم، آورده شده بودیم،

12۔ 7: این را با ماضی بعید متصل نمودم۔ زیرا نکه شک ضد یقین است۔ دوم: آنکہ شک تصور است۔ و ماضی

استمراری تصدیق است زیرا نکه اذعان بوقوع مرات حدث است و حق تصور است کہ مقدم بر تصدیق باشد

کما قالہ المناطقہ۔ سوم: وجہ تکرار کہ در استمراری است بمنزلہ ترکیب است و در شکلیہ تکرار نیست پس

او بمنزلہ بسیط باشد۔ و البسیط مقدم علی المركب 12۔ 8: جنس است 12۔

12 قانون: گیر معلوم از معلوم و مجهول از مجهول بالحاق بآء مختلفیه و لفظ باشد

وضماً كما مرَّ الاني حذف دال باشد فی الخمسة الاخيرة۔ پنجم ماضی استمراری و او دال باشد بر وقوع فعل از فاعل مع التکرار در زمانه گذشته بدون القرینة پس مراد از استمرار استمرار تجددی است نہ دوامی۔

13 قانون: بنا کن معلوم را از معلوم و مجهول را از مجهول بزیاده کردن لفظ

می یا نحوه در ماضی مطلق ششم ماضی تمنی و او دال باشد بر تقاضی متکلم وقوع فعل از فاعل در زمانه گذشته بدون القرینة۔

1: گردانش آورده باشد، آورده باشند، آورده باشی، آورده باشید، آورده باشم، آورده باشیم۔ و گردان مجهولش۔ آورده شده باشد، آورده شده باشند، آورده شده باشی، آورده شده باشید، آورده شده باشم، آورده شده باشیم۔ 2: و السر فی حذفه ان باشد مضارع باشیدن و یجب حذف دال الواحد الغائب الذی هو علامة المضارع وقت الحاق الضمائر الخمسة بخلاف ما تقدم وعدم استعمال باشیدن لا یضر كما لا یضر عدم استعمال المصدر والماضی فی عَضی وَیَنْدُرُ فی العربية 12-3: مقدم کردم استمراری را بر تمنی مع کونه بمنزلة المربک و کونه بمنزلة البسیط والمذکور یتقصر عکس المذکور۔ زیرا نکه آن تام است و این ناقص است 12-4: فصل اول است احتراز است از جمیع مواضی و مضارعات الا بعض افراد الماضی المطلق والمضارع 12-5: فصل دوم احتراز است از بعض افراد مضارع 12-6: فصل سوم ماضی مطلق را مطلقاً خارج می کند 12-7: گردانش می آورد، می آوردند، می آوردی، می آوردید، می آوردم، می آوردیم۔ و گردان مجهولش می آورده شد، می آورده شدند، می آورده شدی، می آورده شدید، می آورده شدم، می آورده شدیم۔ و اگر گردانش این چنین بگویی آورده می شد، آورده می شدند، آورده می شدی، آورده می شدید، آورده می شدم، آورده می شدیم۔ جائز است 12-8: اے از معلوم ماضی مطلق و بکذا مجهول ماضی مطلق والاحسن عندی ان لا یقی د تا که اگر می و نحوه در بواقی مواضی آورده شود ماضی استمراری حاصل گردد فتلک عشرة كاملة پس حصرش بنا بر تحقیق ایشان است 12-9: قوله ونحوه الخ زائد کرده لفظ نحوه تا که داخل گردد لفظ همی و بآء استمراری فاعمال۔

14 قانون: بنا کن معلوم از معلوم و مجهول از مجهول بزیاہ کردن یا مجهولہ

در آخرد و صیغہ اولین و پنجم فقط فی الاستقراء۔

15 قانون: مضارع در حالی^۳ و استقبالی و مشترک محصور است زیر آنچه یا بر

زمانہ موجودہ دلالت کند فقط یا بر زمانہ آئندہ فقط یا بر ہر دو یعنی گاہے بر آن و گاہے برین
فلا یلزم عموم المشترک او یقال ویراد بہ واحد فقط۔ وان دل علیہما و المحال
عموم الاول لا الثانی هذا هو الجواب الحق الدقیق .

16 قانون: پس بناء مضارع مشترک از واحد غائب ماضی مطلق کنند

معلوم از معلوم و مجهول از مجهول۔

اما بنائے مجهول بدین طرز کہ بجائے لفظ شد، شود، آورده شود، و الحاق ضمائر بہ

لفظ شود کنند بخذف دال در پنج صیغہ۔ اما معلوم پس لامحاله در آخر ماضی مطلق دال باشد یا
تا پس اگر دال باشد ما قبل او یکے ازین ہشت حروف باشد۔

1: گردان ماضی تمنی معلوم، آورده، آوردند، آورده، گردان مجهولش آورده شد، آورده

شدند، آورده شد، چون گردان او ناقص است ماضی ہائے مؤخر کردم۔ 2: اے واحد غائب جمع غائب
اولین اگر لام رافع خوانیم صیغہ ثنیہ عربیہ باشد۔ و اگر کسرہ خوانیم یا ونون مثل یا ونون زرین و یکمین باشد

3: مقدم کردیم حالی را بر استقبالی۔ زیرا کہ او بر زمانہ موجودہ دلالت کند، بخلاف استقبالی و او را بر
مشترک مقدم کردیم زیرا کہ اول بمنزلہ نسیط و دوم بمنزلہ مرکب است و بسیط بر مرکب احق بالتقدیم است ۱۲۔

4: شک مضارع مشترک را چرا بر حالے و استقبالی مقدم کردہ شد با وجود این کہ در ماضی مؤخر کردہ شد۔

پس بحث حصر تاخیر او خواهد۔ فک مطع نظر درین جا بناء و اشتقاق است و حالے از مشترک مشتق گردد و حق مشتق
منہ تقدیم بر مشتق است و وجہ تقدیم حالے بر استقبالی علاوہ از گذشتہ در آید انشاء اللہ تعالیٰ فانظر ۱۲۔ 5: مقدم

کردیم مجهول را بر معلوم با وجودیکہ حق این تاخیر است۔ زیرا آنچه بحث او اسهل اقل است و بحث معلوم اصعب

و اطول است ۱۲۔ 6: زیرا کہ در آخر مصدر تن باشد یا دن باشد پس در صورت اولی تا باشد و در ثانیہ دال باشد ۱۲

روزش ناهی فمن قال را مونی او ناهی ویردالیہ زدوشد فان

اجاب بانہ نادر والنادر کالمعدوم یر دعلیہ آمد پس بدان اغانک اللہ

عَلَى الْحِفْظِ.

17 قانون: در صورت ^ب را ^ا را ^ب فتح ^د و دال را علامت واحد غائب

مضارع مشترک گردان و از کرد و مرد، کند و میرد، شاذ است و وقت اتصال ضمائر معہودہ علامت واحد غائب را حذف ^ج گردان و جو با۔ للتدافع ^ق و قس علیہ الآتی۔

18 قانون: اگر واو باشد پس واو را بیا مفتوحہ بدل سازند و ما قبل او الف ^ث

زائده کنند و ^ه و ^و را فتح دهند فقط۔ فمن قال دُرُودٌ از درود شاذ است ^س فلاتلَفَتْ

الی کلامہ .

19 قانون: اگر ما قبل دال ز باشد نون مفتوحہ زائده کن۔

20 قانون: اگر ما قبل دال شین باشد و او زیادہ کردہ شود فافہم ولا

نظیر لہ .

21 قانون: اگر نون باشد فتح دهند۔

1: چون از آورد۔ آورد فتح و اورا بد فتح با وراء۔ و پرورد و پرورد فتح و اورا تامل۔ پس آنچه مشہور

است غلط باشد ۱۲۔ 2: گردانش: آورد، آورند، آوری، آورید، آورم، آوریم۔ 3: ای تدافع در میان علامت واحد

غائب و غیرہ موجود است ۱۲۔ 4: چون از نمود و بخشود و کشود نماید و بخشاید و کشاید ۱۲۔ 5: ای اگر واو باشد و عمل مذکور

کرده نشود۔ پس واو را فتح دهند و احسن و اہل نسخہ گاہے است فافہم فانہ معرکتہ الاذکیاء من الطلباء ۱۲۔

6: چون درود و غنود و شنود و بود و غیرہ واو را فتح دہ پس از بود و شاذ نمود ۱۲۔ 7: چون زائد از ز و نظیر خود ندارد و یازد

مخفف یازید است ۱۲۔ 8: چون از ماند و راند و کند ماند و راند و کند گردد ۱۲

22 قانون: اگر الف باشد پس یا مفتوحه زیادہ کنند در مابعد او اگر ثلثی

باشد و الا افتد۔²

23 قانون: اگر میم باشد بیابدل سازند۔

24 قانون: اگر یا باشد حذف گردد۔ و ما قبل او مفتوح گردد۔ و الخارج

اشد و اگر آخر ماضی مطلق تا باشد ما قبل او بالضرورة یکے از حروف فساد خشن باشد

فَاكُلْ فَاَنْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا اَوْ فَتِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ وَالْحَقُّ عِنْدِي

تَسْعَةٌ زَهْطٌ يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ بِسَبَبِ اسْقَاطِ النَّادِرِ۔

1: چون از زاد و گادزاید و گاید حاصل آید ۱۲-2: اگر ثلثی نہ باشد بلکه زائد باشد چون افتاد و غیره افتد

و مثل او گردد۔ پس درین عبارت لطف باشد کہ مثال در متن صراحتہ وجود دارد ۱۲-3: چون از آمد آمد حاصل آید

و این ہم یک لفظ است کہ نظیر خود ندارد ۱۲-4: چون از مکید و چشید و چخید مکد و چشد و چخد محصول گردد و این قانون

حاویہ امثلہ کثیرہ را است پس خارج از و اندرو اقل باشد۔ لہذا اشد گفتم زیرا کہ شاذ بمعنی قلیل باشد ۱۲-5: و

الخارج اشدای اقل چون از چید چنید و از دید بیند و از آفرید آفریند و از شنید شنود شاذ نیست زیرا کہ او ممکن است

کہ مضارع شنود باشد۔ پس در زیر ضابطہ و او مندرج خواهد بود نہ در کلیہ یا تاء شاذ باشد ۱۲-6: غرض ازین آیات

قرآنیہ این است کہ طالب علم را در حفظ عدد حروف اعانت فرمائید ۱۲۔

25- قانون: اگر فاء باشد ما قبل فامده باشد یا نہ۔ اگر مدہ باشد فارا بجا

بدل ساز و تار ادا ل بفتح ما قبل علامت واحد غائب کن۔ والباقی کالباقی وقس علیہ
الآتی۔ والخراج شاذ، واگر مدہ نباشد، پس ما قبل فامفتوح باشد یا مکسور یا مضموم۔ در
صورت اول در ثلاثی بواو بدل کن۔ و در زائد علی الثلاثی فارا حذف کن^۴ و در صورت
ثانیہ فارا حذف کن^۵۔ و در ما قبل ما قبل او یا زائده کن و در صورت ثالثہ فاء را بیایا ببا
مفتوحہ بدل کن و ما قبل او او زائده کن۔ والخراج شاذ۔

1: حرف علت ساکن کہ حرکت ما قبل او موافق او باشد ای اگر الف باشد فتح و اگر یا باشد کسره و اگر
واو باشد ضمه ۱۲۔ 2: الف چون تافت تا بدیافت یا بدشتافت شتابد و یا چون فریغ فریبده و او چون کوفت کو بد ۱۲
3: گاہے در صورت الف بواو بدل کنند و گاہے باقی دارند چون کافت، کاو و شکافت شکافند ۱۲۔ 4: چون رفت
رود ۱۲۔ 5: چون از پذیرفت پذیرد و تحقیق لفظ پذیرفت و ضبط حرکات و سکنات او خاصہ حرکت را کہ ضم او مشہور
است، و من در متن بفتح را آوردیم و جیش آنست کہ در کتب لغت مثل غیاث وغیرہ بعد از تفحص بسیار ضبط حرکات
و سکنات دستیاب نشدہ لیکن محمود عینی در شرح کنز الدقائق در بحث مسائل شتی آورده و فرمودہ پذیرتم بیح البسار
الصماء یکون مخرجه مخرجه مخرج الباء بکسر الذال و مجمر بعد ہاء، یا آخر الحروف ساکنہ و بعد ہا را مفتوحہ
و بعد ہاء فاء ساکنہ و بعد ہاء تامثاۃ، من فوق مفتوحہ فی آخر ہائیم ساکنہ، انتہی کلام بعینہ پس تحقیق این لفظ مزکور از
ین فاضل گرفتیم و پذیرتم ۱۲۔ 6: چون گرفت گیرد ۱۲۔ 7: چون از گفت گوید و از رفت رُود ۱۲۔ 8: والخراج شاذ
چون از خفت خسید وغیرہ ۱۲

26 قانون: اگر سین باشد ماقبل او حرف علت باشد یا نباشد پس اگر الف

باشد سین را بیاً مفتوحہ بدل سازند و گانجے باہاء و اگر واو باشد سین را بنون بدل سازند
و دال دیگر را ہم زائد کنند و اگر یا باشد پس اکثر حذف او فقط۔ و گانجے مع الیاء۔ و گانجے
ہر دو باقی و در صورت نفی پس اگر ماقبل سین مفتوح باشد و حرف اول باشد سین را بہ ہاء
بدل کن و گانجے بنون لیکن دال دیگر ہم زیادہ کن تا کہ مضارع مشترک از بست عدم
کشاد یافته کسوت و جوذبند۔ و الا بنون بدل کن مع زیادۃ الیاء او بدو نہا و اگر ماقبل او
مکسور باشد سین را حذف کنند مطلقاً و گانجے بلام بدل سازند۔ و کسرہ راجح و اگر مضموم
باشد بیابدل کن اور او واؤ مجہولہ در ماقبلش زائد کن۔

27 قانون: اگر خاء باشد پس ماقبل او اگر مدہ است خارا بزابدل کنم فقط

والا ماقبل راجح ہم وہم۔

28 قانون: اگر شین باشد برابدل ساز فقط۔ و گانجے مع زیادۃ الدال

ایضا۔ و الخارج شاذ۔

1: چون از پیراست پیراید ۱۲۔ 2: چون از خواست خواہد ۱۲۔ 3: چون پیوست پیوند ۱۲۔ 4: چون

گریست وزیست گرید و زید ۱۲۔ 5: ای اگر مفتوح حرف اول نباشد بلکہ پیش از مفتوح حرف دیگر ہم باشد چون

نشست نشید ۱۲۔ 6: ای کسرہ در ماقبل سین برنون باشد یا بر حرف دیگر باشد چون توانست تواند، رانست راند، ما

نست ماند و چون یارست یارد۔ و این رواست بر کیکہ ہر دو را علیحدہ علیحدہ ذکر نموده مع ان الحکم واحد۔ 7: ہر دو

قانون کثیر و قلیل این کلام متعلق است ۱۲۔ 8: چون از جست و شست درست جوید و شوید روید ۱۲۔ 9: چون

انداخت اندازد و آسخت آمیزد سپوخت سپوزد ۱۲۔ 10: ای اگر مدہ در ماقبل خان باشد خارا زائد کنند چنانچہ در صورت

اولی و ضمہ اور افتح بدل سازند چون از پخت پز و شود ۱۲۔ 11: چون گشت گردد، نوشت نوورد۔ 12: چون کشت

کشد و نوشت و نوسد ۱۲

29 قانون: مضارع حالے از مضارع مشترک بنا کنند معلوم^۲ از معلوم و

مجهول از مجهول بزیاہ کردن لفظی ونحوہ در اول اول و در اول لفظ شود در ثانی۔

30 قانون: مضارع استقبالی^۳ را از ماضی مطلق بنا کنند معلوم^۳ از معلوم و

مجهول از مجهول بزیاہ کردن لفظ خواهد در اول اول و در اول شد در ثانی لیکن الحاق ضمائر

بخجگانہ بلفظ خواهد، خواهد شد^۴ تنبیہ۔

31 قانون: چند الفاظ ہستند کہ چون بر ماضی مطلق داخل شوند ہر ماضی

مطلق کہ باشد آن ماضی مطلق بمعنی مصدر خواهد شد۔

۱: مضارع حالے را مقدم بر استقبالی نمودم زیرا کہ او مقدم طبعاً است پس وضعاً ہم مقدم کردہ شد

تا کہ وضع طبع را موافق باشد ۱۲۔ 2: معلومش مے آورد، مے آورند، مے آوری، مے آوری، مے آورید، مے آورم، مے

آوریم۔ مجهولش آوردہ مے شود، آوردہ مے شوند، آوردہ مے شوی، آوردہ مے شوید، آوردہ مے شوم، آوردہ مے

شویم اللهم ارحم لکاتبہ ۲۔ 3: استقبالی شک چون استقبالی درینا محتاج است بہ ماضی مطلق

و محتاج بمضارع مشترک نیست پس تاخیر این از مضارع مشترک وجہ ندارد۔ پس مناسب بود کہ بر مضارع

مشترک مقدم کردہ شدے چنانچہ در عصر مقدم کردہ شد فک اگرچہ مضموم الیہ در بناء ماضی مطلق است۔ اما

مضموم مضارع مشترک است پس مضارع استقبالی در حیولا خود محتاج بطرف مضارع مشترک گردید۔ پس

تاخیر او از دو وجہ دارد ۱۲۔ 4: گردان معلوم خواهد آورد، خواهند آورد، خواهی آورد، خواهید آورد، خواہم آورد، خواهیم

آورد۔ و مجهولش آوردہ خواهد شد، آوردہ خواهند شد، آوردہ خواهی شد، آوردہ خواهید شد، آوردہ خواہم شد، آوردہ

خواہم شد ۱۲۔ 5: درین عبارت لطافت است کہ این لفظ صالح مثال است ۱۲۔ 6: این اشارہ است کہ این

قانون زکی از ما قبل خواهد فہمید و این تصریح ما علم ضمناً است ۱۲۔ 7: چون خواستن و توانستن و یاراستن و باستن

و شاستن و سرائن است کہ فعل کہ بعد از ایشان واقع شود فاعل یا مفعول بہ خواهد شد و این ہر دو مفرد باشند پس لا

محالہ مصدر شود و ازین معلوم گردید کہ اگر مضاف گردد یا مضاف الیہ گردد مصدر گردد ۱۲۔ 8: این لفظ کیے از ایشان

است پس مثال در متن صراحتہ وجود دارد ۱۲۔

32 قانون: اثر آنچه دلالت کند بر فرمودن کارے مطلقاً و بعضی گویند کہ اگر بر طریق استعلاء باشد امر باشد و اگر بر طریق خضوع باشد دعا باشد۔ اگر نہ این ونہ آن التماس^۵ باشد امر یا مشتقی باشد یا غیر مشتقی۔ اول^۶ راد و صیغہ است واحد حاضر جمع حاضر۔

برائے ضمیر درائے تھیک

33 قانون: واحد حاضر را از واحد غائب بنا کنند یا از واحد مخاطب مضارع مشترک معلوم⁷ از معلوم مجهول از مجهول بحذف کردن حرف آخر و ساکن کردن ما قبل او۔

34 قانون: جمع حاضر بالحق ضمیر جمع مخاطب بو احد حاضر حاصل گردد۔

35 قانون: امر غیر مشتقی بنا کنند از مضارع مشترک معلوم^۸ از معلوم۔ و

مجهول از مجهول با آوردن لفظ باید کہ در اول ہر دو دگاہے مقدر^۹ ہم گردد و تصریفش تام است نہ ہی آنچه دلالت کند بر منع کردن کارے مطلقاً و قبل^{۱۰} ٹھہنا ما قبل^{۱۱} ثمہ و این مشتقی باشد و غیر مشتقی۔

- 1: امر را بر نبی مقدم کردم زیرا کہ این ماخوذ منہ است و حق ماخوذ منہ تقدیم بر ماخوذ است و وجہ دوم این کہ تا امر با ماخذ خود یعنی مضارع مشترک ہا اکن متصل گردد ۱۲-2: قولہ مطلقاً ای بر طریق استعلاء باشد یا نہ ۱۲-3: ای بلند دانستن خود را فی نفس الامر بلند باشد یا نباشد ۱۲-4: چون بادشاہ جرم مارا در گزار ۱۲-5: چون کن و تکیہ حاکم خود را نہ مستعلی و نہ خاضع دانند بلکہ مساوی و اند چنانچہ دوست دوست را گوید ۱۲-6: مقدم کردم اول را بر ثانی زیرا کہ مشتق اشرف است از جامد بنظر مقصود 7: گردش معلوم آور، آورید، و مجہولش آورده شو، آورده شوید، ۱۲-8: معلومش باید کہ آورد، باید کہ آورند، باید کہ آوری، باید کہ آورید، باید کہ آورم، باید کہ آوریم، و مجہولش باید کہ آورده شود، باید کہ آورده شوند، باید کہ آورده شوی، باید کہ آورده شوید، باید کہ آورده شوم، باید کہ آورده شویم۔
- 9: مثلش مثلاً می فرماید خدا یا جهان پادشاهی تراست ہمراہ ما خدمت آید ز خدائی تراست ۱۲

36 قانون: نہی مشتقی را از امر مشتقی گیرند معلوم¹ از معلوم و مجهول از مجهول

بزیاده کردن میم مفتوحه در اول اول و در اول شود ثانی۔

37 قانون: نہی غیر مشتقی را از امر غیر مشتقی بنا کنند معلوم² از معلوم و مجهول

از مجهول با آوردن نون مفتوحه در مابعد لفظ باید که در هر دو فافہم³

38 قانون: چون نون⁴ مفتوحه و یا میم تا حیه و یا باز آندہ در اول ہمزہ فعل

مطلقاً داخل شوند ہمزہ یا گردد۔

39 قانون: چون باز آندہ بر فعل آید مطلقاً ای امر باشد یا نہ پس اول فعل

اگر مضموم باشد باراً مضموم بکن⁵ و الا مکسور بخوان و این قانون نظیر ہمزہ وصل است در

فعل امر در عربی بہ نسبت عین الکلمہ فاحفظہ پس فتح با مشہور غلطت است۔

اسم فاعل: آنچه دلالت کند بر ذات¹⁰ مبہم کہ معنی مصدری با و قائم¹¹

باشد بر طریق حدوٹ و اونیز مشتقی باشد و اورا مفرد و بسیط نام نہادن رواست.....

..... و غیر مشتقی و اورا مرکب نام نہادن مناسب است۔

1: گردانش میاور، میاورید، و مجہولش آورده مشو، آورده مشوید، 2: گردانش معلومش باید کہ نیاورد،

باید کہ نیاورند، باید کہ نیآوری، باید کہ نیاورید، باید کہ نیاورم، باید کہ نیاوریم۔ مجہولش: باید کہ نیاورده شود، باید کہ

نیاورده شوند، باید کہ نیاورده شوی، باید کہ نیاورده شوید، باید کہ نیاورده شوم، باید کہ نیاورده شویم 3-12: در فافہم

اشارہ است کہ بناء کردن نہی غیر مشتقی از مضارع مشترک بزیادہ کردن لفظ باید کہ نہ ہم ممکن است 12-4: این

قانون ذکی از ما قبل فہمیدہ باشد و بارہ جہا و سقلیہ آورده شد 12-5: مثلہ ہر سہ باید کہ نیاور، میاور، بیاور با 12-13۔

6: ممدودہ باشد یا مکسورہ باشد 7: 12-8: صالح مثال است 12-8: چون بیاور بفرست 12-9: مراد از موصول اسم است

و جنس است 12-10: فصل اول است کہ اعلام خارج شدند 12-11: فصل دوم کہ خارج مے کند اسم مفعول را 12-11

40 قانون: اولاً در دو صیغہ است واحد و جمع۔ 41 قانون: واحد را از

واحد حاضر امر بنا کنند بزیاہ کردن صورت نندہ بکسرہ ما قبل در آخر او۔

42 قانون: جمع اسم فاعل از واحد اسم فاعل بنا کنند بزیاہ کردن صورت،

ان، در آخر او و ابدال ہا بگافے ہذا قالو اولی فی ہذا لمقام نظر عویص من

وجہین³ لعل اللہ یحدث بعد ذالک امرًا فافہم۔

43 قانون: اسم فاعل مرکب حاصل گردد یا از امر حاضر کہ مفعول بہ برو بلا

فاصلہ یا بفاصلہ⁴ ظرف مقدم گردد و یا از صفت کہ بر موصوف مقدم شود و باز صفت

چیز دیگر گردد یا از الف فقط یا الف مع النون کہ در آخر واحد امر آید و غیر ذالک⁵ و گاہے در

صورت اول اسم مفعول مرکب گردد۔

1: وجہ تقدیم او ظاہر است چنانچہ وجہ تقدیم اسم فاعل بر اسم مفعول برائے شرافت است۔ این چنین

وجہ تقدیم مشتقی بر غیر مشتقی برائے شرافت است ۱۲۔ 2: گردانش چون آورندہ، آورندگان ۱۲۔ 3: وجہ اول این

است کہ وجہ حصر او در دو صیغہ موجود نیست۔ زیرا کہ ممکن است تعریفش ہلکذا آورندہ، آورندہ اند، آورندہ ای،

آورندہ اید، آورندہ ام، آورندہ ایم۔ نظامی علیہ الرحمۃ در قصہ نوشا بیہ سے فرماید۔ میانجی نہ شاہ آزادہ ☆

فرستندہ نے فرستادہ۔ و یکی در مادہ نقض کافی است۔ وجہ دوم زیادت الف و نون در جمع جاندار صحیح است لیکن در

غیر جاندار ممنوع است بلکہ جمع او بالف و ہا باشد چون ہمہ اسپان خوردگان و نیز ہا بر بند ہا پس حصر نیز منقوص

است ۱۲۔ 4: خداوند این نیازمند را از حادثہ این چنین القاء سے فرماید کہ جواب نظر عویص اول بدین وجہ است

کہ ہست کہ فعل ناقص ہست محذوف باشد و ضمیر اسم فعل ناقص باشد و نفس صیغہ خبر مقدم فعل ناقص باشد و فیہ نظر

ایضا و جواب از وجہ دوم بر اصل اکتفارفنت و مقام دقت محتاج ب فکر ذی است 5۱۲: مثال ہر دو درین شعر شیخ سعدی

رحمۃ اللہ علیہ بطریق لف و نشر مرتب موجود است۔ بنام جہاندار جان آفرین، حکیم سخن بر زبان آفرین ۱۲۔ 6:

چون اسپ تیز گام و محبوب شیرین کلام و مثال الف فقط دانا و بیانا و مثال الف مع النون چون خندان و تالان

و گریان ۱۲۔ 7: چون امر بعد مفعول مطلق آید مثل جلد رو ددیگر در زی و خریدار و تیر گرو سخن در ۱۲۔ 8: چون ثنائے

محمد بود دل پذیر ۱۲۔ ۱۱: پذیرفتہ دل و درین حسن اختتام است ۱۲۔

اسم مفعول آنچہ دلالت کند بر ما تقع علیہ اور او صیغہ است واحد و جمع۔
 جس است فعل است ماضی مطلق بنا کنند بزیاہہ کردن ہا تخفیفہ
 گردائش۔ آورد آوردگان۔

بفتح ما قبل در آ خرش۔

45 قانون: جمع را از واحد او بنا کنند بزیاہہ کردن صورت ان مسائل شتی۔

46 قانون: اگر بر امر حاضر می زاید کنند امر استمراری لے گردد۔

47 قانون: اگر در آخر امر حاضر صورت انید ملحق خواہند۔ گردانید از فعل

لازم بمعنی خواہند رسانید۔

48 قانون: اگر در آخر امر حاضر شین ساکن بکسرہ ما قبل در آ رند و جوبا

حاصل مصدر گردد۔

49 قانون: بسیار باشد کہ اگر با ماضی مطلق امر حاضر را مضموم سازند یا در

آخر صورت آ رند یا اورا بطرف اسے مضاف نمایند نیز حاصل بالمصدر گردد۔

50 قانون: چون مشبہ بہ بر مشبہ مقدم گشتہ صفت چیزے دیگر گردد اس⁵

فاعل مرکب گردد۔

1: چون ے کن و ے ساز و ے دار و در رباعی نمبر 200 ابو سعید فرماید گفتم چشمم گفت بر اہش میدارم گفتم

جگرم گفتا باہش میدارم۔ 2: مثال این چون از گشت امر گرد آئید، پس چون: انید: زائید گردید گردانید بحصول

رسید و مثال دیگر چون امر رس از رسیدن چون انید زیاہہ گردید رسانید بحصول پوست پس گویا و مثال در متن

ذکر یافت ۱۲-3: چون ستائش و تالش و آرائش ۱۲-4: چون گفتگو جستجو و چون گفتار و رفتار و چون گفت زید

اغفر لکاتبہ و لمن سعه فیہ و لو الدیہم اجمعین . 5: مثالش و صاف صفحہ نمبر ۵۲ ادیران معسکرین برباد پایاں

آتش یر خاک را از آب چشمہ تیغ سیراب گردانیدند لای برباد پایاں کہ سیرایشان چون آتش بود و امثالہ این قانون از حدود متجاوز ہستہ ۱۲

51 قانون: اسم فاعل غیر مشتقی چون مفعول بہ گردد مصدر گردو گاہی

خالی مصدر گردد۔ 52 قانون: اگر صیغہ امر مفعول بہ گردد مصدر گردد۔

53 قانون: اگر الف نداد آخرا اسم مقصور آرنند در میان ہر دو الف یا زیادہ

کنند و اگر لفظ خدا در مصرع خدا یا جہان پادشاہی تراست از خود آئی گیرند تا کہ ازین قانون خارج باشد آقا یا آغا یا وارد گردد۔

54 قانون: اگر در ما قبل دال در واحد غائب مضارع مشترک الف زیادہ

سازند جملہ دعائیہ گردد خدا و ندا این نیازمند را انجام نیک فرمایا و بحرمتہ النون والصاد و آلہ الامجاد۔

تیسرین: معلم را باید کہ از شاگرد آستین مطانی یا محمودی گرفته از مواضی

و مضارعات و او امر و نہی و غیرہ خصوصاً مضارع مشترک تصریفات و گردانہا پرسد تا اورا مشق حاصل گردد واحد غائب ماضی مطلق بطور نمونہ مے نویسم۔ باقی گردانہا از معلم

پرسد۔ آژرد۔ آشورد۔ افژرد۔ پژمرد۔ فسررد۔ آمورد۔ افزورد۔ آزمورد۔ آلود۔ بخشورد۔

شخورد۔ غنورد۔ شنورد۔ بود۔ درود۔ رہاند۔ کراند۔ فشاند۔ آگند۔ پراند۔ گاد۔ زاد۔ افتاد۔

نہاد۔ داد۔ غوید۔ سپوزید۔ گاسید۔ رکید۔ مخید۔ دید۔ آفرید۔ آموخت۔ آہنخت۔

توخت۔ سپوخت۔ یاخت۔ پنداشت۔ داشت۔ کاشت۔ انپاشت۔ گذشت۔

گفت۔ برفت۔ خفت۔ برفت۔ پزیرفت۔ گرفت۔ تافت۔ کوفت۔ فریفت۔

کافت۔ اراست۔ کاست۔ پوست۔ زیت۔ نگریت۔ زیت۔ جست۔ نشست۔

شکست۔ توانست۔ یارست۔ گست۔ شست۔ رست۔ بست۔

وَالْخَيْرُ لِلَّهِ عَلَىٰ حُسْنِ الْإِحْتِثَامِ

1: نظامی درباغبان مے فرماید ع درم ریز کن برب جو بار ۱۲-2: ابو سعید رحمۃ اللہ علیہ در رباعی نیز مے فرماید نیما جانب بستان گزر کن ☆ گوا آن نازنین شمشاد مارا۔ بہ تشریف قدم خود مانے شرف کن خراب آباد مارا ☆ ہزاران ہزار شکر کہ قلم نیازم بر ارقام کلام حضرت ابو سعید رحمۃ اللہ علیہ اختتام مناسب دیدواز دوادو کج روی خود آراید اللهم اغفر لکاتبه ولمن سعی فيه ولو اذیهم اجمعین

﴿ادارہ کی دیگر کتب﴾

1..... گل چیدہ: درود و سلام کے عنوان سے۔

2..... میلا در رسول کا ثبوت: 3..... اللہ کے بندے کون؟:

4..... حضور ﷺ سے محبت کیوں ضروری ہے؟

5..... ۱. طریقہ تعلیم: ترجمہ تعلیم المسلم طریقہ التعلیم۔

6..... عورتوں کے مسائل۔

7..... فکر آخرت: ترجمہ منہیات

8..... اولیات

9..... حُسن نیت

10..... قانونِ نچہ عجیبہ

11..... عرفانِ عجیبہ 12 مسند ابراہیم بن ادہم

ملنے کا پتہ: مکتبہ لالہ جی، موہڑہ برج گوجرخان 0321-4854842

March 2019

اہلسنت وجماعت کا قرآن و سنت کا عظیم ادارہ

مرکز العلوم الاسلامیہ اکیڈمی

جہاں اسلامی اور عصری علوم کا عظیم امتزاج

مختصر تعارف

شعبہ حفظ: 145 شعبہ ناظرہ: 240

شعبہ درس نظامی: 105 شعبہ تجوید: 10

طلبہ:

اور انہیں شعبہ جات میں 400 سے زائد طلباء اسکول کی تعلیم انٹر تک حاصل کر رہے ہیں نیز کم و بیش 100 طلباء مدرسے میں رہائش پذیر ہیں جن کے طعام و قیام اور میڈیکل کا مکمل خرچ مدرسہ برداشت کرتا ہے۔

شعبہ حفظ و ناظرہ 14 اساتذہ شعبہ درس نظامی و تجوید 10 اساتذہ

شعبہ عصری علوم یعنی اسکول 11 اساتذہ باورچی 2 خادم 4 چوکیدار 2

مدرسہ کا اسٹاف

کل طلبہ کم و بیش پانچ سو اور پورہ اسٹاف 43 افراد پر مشتمل ہے۔

مرکز العلوم الاسلامیہ اکیڈمی میٹھادر کراچی پاکستان

DONATION

HABIB BANK LTD. BARNES STREET BRANCH
ACC TITLE: MARKAZ UL ALOOM ISLAMIA (TRUST)
ACC NO: 00500025657003 - BRANCH CODE :0050

www.facebook.com/markazuloom

<http://www.waseemziyai.com>

<https://www.youtube.com/waseemziyai>

ادارہ کی دیگر کتب

حضور ﷺ
سے محبت
کیوں ضروری ہے؟

گل چیدہ

میلا در رسول
کا ثبوت

عورتوں
کے مسائل

طریقہ تعلیم

فکر آخرت

اللہ کے
بندے کون؟

اولیات

قانونیہ عجیبہ

حسن نیت

مسند
ابراہیم بن ادھم

عرفان عجیبہ

موہڑہ برج گوجرخان راولپنڈی

0321-4854842

مکتبہ لالہ جی